

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

PETO ODELJENJE

PREDMET ZOLETIĆ I OSTALI PROTIV AZERBEJDŽANA

(Predstavka br. 20116/12)

PRESUDA

Član 4 • Pozitivne obaveze • Domaće vlasti nisu pokrenule i sprovele efektivnu istragu dokazivih tvrdnji radnika migranata u vezi s prekograničnom trgovinom ljudima i prinudnim radom

STRAZBUR

7. oktobar 2021.

PRAVOSNAŽNO

07/01/2022

Ova presuda postala je pravosnažna pod okolnostima utvrđenim u članu 44, stav 2. Konvencije. Ona može podlegati redaktorskim izmenama.

Ovaj prevod pripremljen je korišćenjem sredstava zajedničkog programa Evropske unije i Saveta Evrope. Stavovi izraženi u njemu ne predstavljaju nužno zvanične stavove Evropske unije.

© Savet Evrope/Evropski sud za ljudska prava, 2022. Sva prava zadržana.
Licencirano Evropskoj uniji pod uslovima.

Translation co-funded
by the European Union

U predmetu Zoletić i ostali protiv Azerbejdžana,

Evropski sud za ljudska prava (Peto odeljenje), na zasedanju Veća u sastavu:

Síofra O’Leary, *predsednik*,

Mārtiņš Mits,

Ganna Yudkivska,

Lətif Hüseynov,

Jovan Ilievski,

Ivana Jelić,

Mattias Guyomar, *sudije*,

i Victor Soloveytschik, *sekretar Odeljenja*,

Pošto su razmotrili:

Predstavku (br. 20116/12) protiv Republike Azerbejdžan koju je Sudu na osnovu članu 34. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda („Konvencija“) podnelo trideset troje državljana Bosne i Hercegovine čija imena su navedena u Prilogu („podnosioci predstavke“) 22. marta 2012;

Odluku da se Vlada Azerbejdžana („Država“) obavesti o pritužbama na osnovu članova 4, stav 2. i 6. Konvencije i člana 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju, te da se ostatak predstavke proglasi neprihvatljivim;

Zapažanja koja je dostavila tužena Država, te zapažanja koja su u odgovor na njih dostavili podnosioci predstavke;

Komentare Vlade Bosne i Hercegovine, koja je iskoristila svoje pravo da interveniše u predmetu (na osnovu člana 36, stav 1. Konvencije i Pravila 44, stav 1(b) Poslovnika Suda);

Nakon većanja na zatvorenoj sednici 14. septembra 2021,

Donosi sledeću presudu koja je usvojena tog datuma:

UVOD

1. U ovom predmetu je reč o navodnom propuštanju tužene Države da sprovede efektivnu istragu u vezi sa pritužbama podnosilaca predstavke da su bili žrtve prinudnog ili obaveznog rada i trgovine ljudima, te navodnog propuštanja domaćih vlasti i sudova da donesu obrazložene odluke radi

zaštite materijalnih interesa podnosilaca predstavke, čime je povredila član 4, stav 2. i član 6. Konvencije, kao i član 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju.

ČINJENICE

2. Lični podaci podnosilaca predstavke nalaze se u Prilogu. Podnosiocima predstavke zastupao je g. M. Bakhishov, advokat koji je u vreme podnošenja predstavke radio u Azerbejdžanu.

3. Državu je predstavljao njen zastupnik, g. Ç. Əsgərov.

4. Činjenice i okolnosti ovog predmeta, kako su ih u svojim podnescima navele stranke, mogu se sažeti na sledeći način.

A. Boravak podnosilaca predstavke u Azerbejdžanu

1. Verzija događaja podnosilaca predstavke

5. Prema podnosiocima predstavke, oni su regrutovani u Bosni i Hercegovini i, u grupama od deset i više njih, odvedeni u Azerbejdžan kao privremeni strani građevinski radnici, od strane predstavnika kompanije Serbaz Design and Construction LLC („Serbaz“). Prema materijalu iz spisa predmeta, reč je o kompaniji registrovanoj u Azerbejdžanu 2007. godine, koja je poslovala u građevinskom sektoru okvirno do kraja 2009. godine (videti paragrafe 25, 47, 57, 102-103 i 107 dole). Većina podnosilaca predstavke boravila je u Azerbejdžanu u periodima od šest meseci i duže. Podnosioci predstavke nisu precizirali tačne datume dolaska i odlaska iz Azerbejdžana za svakog podnosioca predstavke.

6. Serbaz je organizovao njihovo putovanje u Azerbejdžan avionom na osnovu turističke vize koja im je izdavana po dolasku na aerodrom u Bakuu na period od 30 i više dana. Po ulasku u Azerbejdžan, predstavnici Serbaza su im oduzeli pasoše. Za njih nije pribavljena pojedinačna radna dozvola od državnih organa.

7. Dok su bili u Bakuu, podnosioci predstavke živeli su u pet kuća pretvorenih u spavaonice, u sobama sa krevetima na sprat; u svakoj sobi bilo je po dvanaest do dvadeset pet osoba. U spavaonicama nije bilo vode za piće, tekuće tople vode, gasa i grejanja. Uslovi su bili nehygienički usled nagomilanog smeća. Podnosioci predstavke nisu imali zdravstvenu zaštitu. Morali su da poštuju stroga interna pravila koja je ustanovio Serbaz. Obaveštenja o tim pravilima, napisana na njihovom maternjem jeziku, bila su okačena po zidovima i vratima spavaonica. Dok sami podnosioci predstavke nisu dali detaljan opis svih ovih pravila, napomenuli su da su na posao i sa

posla prevoženi autobusom, a da im u drugim prilikama nije bilo dozvoljeno da napuštaju smeštaj bez posebne pisane dozvole predstavnika Serbaza. Kršenje pravila za posledicu je imalo novčano kažnjavanje, prebijanje, zatvaranje u „posebno određen prostor“ i fizičke pretnje.

8. Podnosioci predstavke radili su na izgradnji nekoliko zgrada u Bakuu, uključujući *Buta Palace*, *Baku Expo Centre* i *28 Mall*. Neke osobe koje je Serbaz doveo radile su na izgradnji Olimpijskog edukativnog i trening centra Kur (*Kur Olympics educational and training centre*) u Mingečeviru za Ministarstvo omladine i sporta.

9. Od maja 2009. godine, podnosiocima predstavke nisu isplaćivane zarade, te oni nisu mogli da zadovolje osnovne životne potrebe. Prema njihovom iskazu, svakom radniku od zarade je oduzeto oko 10.000 američkih dolara (USD).

10. Da bi potkrepili tvrdnje iznete pred Sudom, podnosioci predstavke dostavili su kopiju izveštaja, objavljenog 27. novembra 2009. godine, koji su pripremile tri NVO iz različitih zemalja: ASTRA (Srbija), La Strada (Bosna i Hercegovina) i Partnerstvo za društveni razvoj (Hrvatska) u saradnji s azerbejdžanskom NVO Azerbejdžanski migracioni centar (*Azərbaycan Miqrasiya Mərkəzi* - „AMC“) (u daljem tekstu „ASTRIN Izveštaj“). Sadržina ASTRINOG Izveštaja sumirana je u paragrafima 101-117 dole.

11. Podnosioci predstavke takođe su podneli kopiju pisma Danskog saveta za izbeglice od 22. oktobra 2010. godine, poslatog AMC-u, u kome se navodi da je u novembru 2009. godine Danski savet za izbeglice migrantima iz Bosne i Hercegovine, Srbije i Severne Makedonije dostavio humanitarnu pomoć, koja se većinom sastojala od hrane i druge pomoći, ukupne vrednosti 6.899 azerbejdžanskih manata (AZN). U pismu se navodi da je pomoć finansirala Međunarodna organizacija za migracije, čiji su predstavnici, uz predstavnike AMC, učestvovali u dostavljanju pomoći migrantima.

2. *Podnesci Države o događajima u vezi s boravkom podnosilaca predstavke u Azerbejdžanu*

12. Ne iznoseći sopstvenu verziju događaja, Država je osporila istinitost činjeničnih navoda podnosilaca predstavke, konstatujući da nema dokaza koji potkrepljuju njihove navode i dokazuju „postojanje“ tih činjenica.

3. *Odlazak podnosilaca predstavke iz Azerbejdžana*

13. Ni podnosioci predstavke ni Država ništa nisu naveli o okolnostima u kojima su podnosioci predstavke napustili Azerbejdžan.

14. Čini se na osnovu materijala u spisu predmeta da je u oktobru 2009. godine nekoliko NVO, uključujući AMC i tri NVO s Balkana pomenutih u paragrafu 10 gore, saznalo za navodnu situaciju podnosilaca predstavke i njihove pritužbe u vezi sa Serbazom.

15. Čini se da je 22. oktobra 2009. godine, kao i neodređenog kasnijeg datuma, AMC uputio dopise Ministarstvu unutrašnjih poslova i Državnom tužilaštvu u vezi sa situacijom radnika Serbaza, ali na njih nije dobio odgovor (za više detalja videti paragrafe 36-39 dole).

16. Takođe se čini da je u oktobru i novembru 2009. godine Serbaz isplatio makar jedan deo zaostalih neisplaćenih zarada radnicima koji su u tom trenutku bili u Azerbejdžanu, zatim ih je u grupama odveo na međunarodni aerodrom u Bakuu, vratio im pasoše i organizovao povratak avionom u njihove zemlje. Do kraja novembra 2009, svi podnosioci predstavke napustili su Azerbejdžan.

B. Sudski postupci koje su podnosioci predstavke pokrenuli u Azerbejdžanu

17. Nakon povratka podnosilaca predstavke u Bosnu i Hercegovinu, g. M. Bakhishov angažovan je da postupa kao njihov zastupnik u Azerbejdžanu.

1. Prvostepeni postupak

18. Dana 19. jula 2010. godine, g. Bakhishov podneo je, u ime podnosilaca predstavke, tužbu u parničnom postupku protiv Serbaza pred Okružnim sudom u Sabailu, tražeći da se svakom podnosiocu predstavke plati USD 10.000 na ime neisplaćenih zarada i USD 5000 na ime nematerijalne štete izazvane navodnim „kršenjem njihovih prava i sloboda“. U tužbi se navodi niz odredaba Ustava, Zakonika o radu i Građanskog zakonika koje uređuju, između ostalog, zaštitu ljudskih prava i radnih prava stranaca, kao i zabranu prinudnog rada i pitanje naknadu štete. Takođe su se pozvali na član 4. Konvencije.

19. Činjenični podnesci podnosilaca predstavke bili su dužine oko jedne kucane strane. Njihove pritužbe suštinski su iste kao one kasnije iznesene pred Sudom (videti paragrafe 5-6 gore). Osim toga, spomenuli su jedan navodni incident u kome je učestvovao jedan radnik Serbaza, a koji se dogodio u decembru 2008, tvrdeći da je tog radnika, s inicijalima M.V., Serbazov zaposleni Y. (poznato samo lično ime) kaznio novčanom kaznom od 500 američkih dolara zato što je doneo neke (očito neodobrene) namirnice u Baku, a da su ga zatim Serbazovi zvaničnici B.V. i R.L. zatvorili i tri dana

držali u zgradi koja je bila u izgradnji. Podnosioci predstavke dalje su naveli da su, pošto im zarade nisu bile isplaćivane od maja 2009. godine, morali da kupuju hranu na kredit, tako se zaduživši u obližnjoj prodavnici, i da su „oni koji su negodovali zbog takve situacije bili kažnjeni“. Zbog ovakve situacije, Danski crveni krst, kancelarija OEBS-a u Bakuu, kancelarija Međunarodne organizacije za migracije u Bakuu, ASTRA i AMC obezbedili su im različite vrste humanitarne pomoći.

20. Na osnovu kopije parnične tužbe podnosilaca predstavke, koja se nalazi u spisu predmeta, čini se da su kao dokumentarni dokazi uz tužbu priložene samo kopije pasoša dvadeset devet podnosilaca predstavke (svi podnosioci predstavke osim br. 7, 10, 13 i 31 u Prilogu). Na svim ovim kopijama prikazana je prva strana pasoša s imenom vlasnika pasoša, fotografijom, datumom rođenja, datumom izdavanja i datumom isteka pasoša, brojem pasoša i tako dalje, dok je na četrnaest kopija prikazana i stranicu sa čitljivom azerbejdžanskom vizom (ovih četrnaest kopija odnose se na podnosiocima predstavke br. 1, 2, 3, 5, 6, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 24 i 33 u Prilogu). Vize izdate podnosiocima predstavke br. 14, 21 i 24 Muameru Kahriću, Fehretu Mustafiću i Dragi Periću su vize za jedan ulazak s periodom važenja od tri meseca, izdate u maju 2009. godine ili kasnije. Vize izdate podnosiocima predstavke br. 15 i 16, Miodragu Kaurinu i Predragu Kaurinu su vize za više ulazaka s periodom važenja od godinu dana, izdate u avgustu, tj. julu 2009. godine. Sve ostale vize bile su vize za jedan ulazak s periodom važenja od mesec dana, pri čemu je viza izdata podnosiocu predstavke br. 18 Sabahudinu Makiću izdata u oktobru 2008, dok su ostale izdate u maju 2009. godine ili kasnije. Osim ovih četrnaest kopija, kopije još dva pasoša takođe sadrže nešto što može biti azerbejdžanska viza, ali ove kopije nisu u potpunosti čitljive. Koliko može da se pročita, jednomesečna viza podnosiocu predstavke br. 23 Elvedinu Opardiji može biti izdata u martu 2009, dok jednomesečna viza podnosiocu predstavke br. 32 Goranu Vujatoviću može biti izdata u junu 2008. Što se tiče ostalih trinaest kopija pasoša, na kojima nisu bile prikazane kopije viza, četiri su sadržale stranice sa izlaznim i/ili ulaznim pečatima sa graničnih prelaza u Srbiji ili Hrvatskoj, iz različitih meseci 2009. godine. Ostalih devet kopija pasoša ne sadrže ni kopije strana sa vizom, ni sa ulaznim ili izlaznim pečatima.

21. Nikakvi drugi dokazi ili dokumenti, kao što su izveštaji NVO, nisu navedeni kao dokaz priložen da bi potkrepio tužbu. U vezi s tim drugim dokazima koji su podneseni prvostepenom sudu, zastupnik podnosilaca predstavke naveo je u podnesku ovom Sudu, kao i u potonjoj žalbi Apelacionom sudom u Bakuu (videti paragraf 29 dole) da je tokom prvostepenog postupka pokušao da sudu podnese kopiju ASTRINOG

izveštaja, te da je takođe formalno tražio od suda da se obrati ovim NVO i međunarodnim organizacijama koje su pružale pomoć radnicima Serbaza pre njihovog odlaska iz Azerbejdžana. Međutim, prema tvrdnji advokata, sud je odbio da prihvati ASTRIN Izveštaj i odbacio je njegove druge zahteve (u spisu predmeta ne postoji kopija nijedne međuodluke u vezi s ovim zahtevima).

22. Optuženog, kompaniju Serbaz, zastupao je advokat koji je tvrdio da je, za potrebe nekoliko velikih i važnih građevinskih projekata u Azerbejdžanu, Serbaz pozvao nekoliko stranih radnika na osnovu ugovora o privremenom raspoređivanju radnika koji je 14. maja 2007. godine zaključio sa svojom matičnom kompanijom Acora Business Ltd (u daljem tekstu „Acora“), registrovanom u Angvili, Zapadnoindijska ostrva Velika Britanija. Privremeno raspoređeni radnici bili su zaposleni u Acori, koja je bila zadužena za isplatu njihovih zarada i sva druga pitanja u vezi s radnim odnosom. Po sporazumu o privremenom raspoređivanju radnika, Serbaz je bio zadužen samo da obezbedi smeštaj i hranu. Serbazov advokat tvrdio je da podnosioci predstavke nisu dokazali osnovanost svojih zahteva prema Serbazu u vezi s pretrpljenom materijalnom i nematerijalnom štetom.

23. Da bi potkrepio svoje tvrdnje, Serbaz je sudu predočio neoverene fotokopije svoje povelje i sporazuma o privremenom raspoređivanju radnika između kompanije Acora i Serbaza (ne nalazi se u spisu predmeta). Objasnio je da više nije u posedu originala ovih dokumenata, jer ih je uprava Acore „uzela“ od Serbaza i nije ih vratila. S tim u vezi, Serbaz je takođe priložio kopiju oglasa objavljenog u listu *Vergiler* od 28. jula 2010. (nekoliko dana nakon što su podnosioci predstavke podneli tužbu – videti paragraf 18 gore). U tom oglasu navodi se da su originali osnivačkih akata Serbaza (povelja) i rešenje o poreskom identifikacionom broju izgubljeni i stoga se proglašavaju nevažećim.

24. Dana 21. oktobra 2010, Okružni sud u Sabailu odbacio je tužbu podnosilaca predstavke.

25. Sud je ustanovio da je, prema rešenju o upisu o registar Ministarstva pravde, kompanija Serbaz osnovana u Azerbejdžanu 16. marta 2007. godine. Na osnovu kopije njihove povelje, reč je o zavisnom preduzeću u punom vlasništvu kompanije Acora, osnovane u Angvili 30. juna 2006. godine. Nakon gubitka originala povelje, 11. avgusta 2010. godine, Poreska uprava Grada Bakua ponovo je Serbazu izdala overene kopije njegovih „osnivačkih dokumenata“. Sud je zatim još jednom razmotrio kopiju sporazuma o privremenom raspoređivanju radnika od 14. maja 2007. godine između Acore i Serbaza, u kome se kaže da je Acora preuzela na sebe da privremeno

rasporedi radnike u Serzbaz u maksimalnom trajanju od tri meseca. Na osnovu sporazuma o privremenom raspoređivanju radnika, privremeno raspoređeni radnici smatraju se zaposlenima Acore, koja je zadužena za isplatu zarada.

26. Sud se zatim pozvao na dopise različitih državnih organa, naročito (kako je sumirano u sudskoj presudi):

(i) dopis Ministarstva za poreze od 19. novembra 2009, upućen AMC-u, u kome se navodi da je Serbaz podneo proseke prijave za godine od 2006. do 2009. u vezi s plaćanjima za „angažovane radnike“. Međutim, te prijave ne sadrže presek plaćenih poreza za svakog radnika poimenično;

(ii) dopis Odeljenja za suzbijanje trgovine ljudima Ministarstva unutrašnjih poslova (u daljem tekstu „Odeljenje za suzbijanje trgovine ljudima“) od 17. decembra 2009. godine, u kome se navodi da je, u neodređeno vreme, Ministarstvo unutrašnjih poslova razmatralo zahtev državljana Bosne i Hercegovine, Srbije i Severne Makedonije koji rade za Serbaz, a koji su tvrdili da su žrtve trgovine ljudima. Međutim, pošto su poslednji radnici napustili Azerbejdžan do 26. novembra 2009, nakon što im je kompanija isplatila poslednje dugovane zarade, nije bilo moguće istražiti njihove pritužbe; i

(iii) dopis Poverenika za ljudska prava (ombudsmana) od 22. decembra 2009. godine, u kome se navodi da je Serbaz obavljao građevinske poslove na različitim razvojnim i građevinskim projektima od državnog značaja, da je, prema informacijama koje je Serbaz dostavio, postalo neophodno otpustiti određen broj radnika zbog teške finansijske situacije u kompaniji, da su radnicima koji su želeli da se vrate u svoje zemlje isplaćene dugovane zarade, te su oni repatrirani na planirani način.

27. Na osnovu prethodno navedenog, sud je utvrdio da su podnosioci predstavke bili direktno zaposleni od strane kompanije Acora i da se ne mogu smatrati zaposlenima Serbaza, da je Acora bila dužna da isplati njihove zarade, da su oni bili samo privremeno raspoređeni u Serbazu, da između podnosilaca predstavke i Serbaza nije potpisan nikakav ugovor o radu, te da podnosioci predstavke nisu dostavili nijedan dokaz koji upućuje na suprotno. Stoga Serbaz ne može biti odgovoran za navodno neisplaćivanje zarada ili za bilo kakve pritužbe u vezi sa zapošljavanjem. Kao kompanija s ograničenom odgovornošću, on takođe nije odgovoran za obaveze svoje matične kompanije prema trećim licima. Stoga, tužba podnosilaca predstavke protiv Serbaza nema ni zakonski ni ugovorni osnov, i mogla je biti podnesena samo protiv kompanije Acora.

28. Konačno, sud je utvrdio da su navodi podnosioca predstavke u vezi s povredom njihovih prava i sloboda nedokazane. Konstatovao je da, kako se čini iz prethodno pomenutih dopisa različitih državnih organa, nije bilo moguće utvrditi da je Serbaz povredio ikakva prava ili slobode stranih radnika.

2. Apelacioni i kasacioni postupak

29. Dana 1. decembra 2010. godine (sa dodatkom od 24. januara 2011), advokat podnosioca predstavke uložio je žalbu na prvostepenu presudu, suštinski ponavljajući prethodne tvrdnje. Osim toga, on je, između ostalog, izneo sledeće činjenične i pravne tvrdnje:

(i) pre nego što su podnosioci predstavke napustili Azerbejdžan, oni su primili pomoć (prehrambeni artikli, medicinska i druga pomoć) od različitih prethodno pomenutih međunarodnih i nevladinih organizacija. Istakao je da je prvostepenom sudu podneo zahtev da pošalje upite tim organizacijama kako bi ovu činjenicu potvrdio i pribavio informacije o pruženoj pomoći, ali taj zahtev je odbačen;

(ii) pokušao je da prvostepenom sudu kao dokaz podnese ASTRIN Izveštaj, ali sud je odbio da ga primi bez obrazloženja;

(iii) činjenica da su podnosioci predstavke živeli i radili u Azerbejdžanu po osnovu turističke vize i bez radne dozvole predstavlja povredu domaćeg zakona, naročito zakona u oblasti turizma, i ukazuje na to da su oni bili podvrgnuti prinudnom radu;

(iv) zapravo, podnosioci predstavke bili su zaposleni Serbaza, a ne Acore, i Serbaz ih je protivzakonito podvrgao prinudnom radu, bez potpisivanja ugovora o radi u skladu s obavezama iz Ustava, Zakonika o radu, Zakona o radnim migracijama, drugim azerbejdžanskim zakonima, kao i međunarodnim sporazumima čiji je Azerbejdžan potpisnik. U tom smislu, AMC je takođe od Ministarstva pravde (kao organa nadležnog za upis u registar pravnih lica) zahtevao informaciju da li Acora „uopšte postoji“ kao kompanija, ali nije dobio odgovor; i

(v) pozivanje prvostepenog suda na kopije dokumenata koje je dostavio Serbaz, uključujući i neoverene kopije sporazuma o privremenom raspoređivanju radnika, u suprotnosti je s članom 89 Zakona o parničnom postupku (u daljem tekstu „ZPP“), pošto ti dokumenti nisu prihvatljivi kao dokaz.

30. Zastupnik tuženog ponovio je svoje tvrdnje iznesene pred prvostepenim sudom.

31. Na ročištima u žalbenom postupku, sud je kao svedoka ispitao predstavnicu AMC. Ona je uopšteno izjavila da je bila u kućama u kojima su podnosioci predstavke boravili u Azerbejdžanu. Radnici koji su boravili u tim kućama požalili su se njenoj NVO na uslove života, zarade, nepostojanje zdravstvenog osiguranja i nedovoljno hrane. Neodređenog datuma ona je, u ime 272 radnika, o njihovim pritužbama uputila dopis Državnom tužilaštvu. Uglavnom, kao rezultat uključivanja AMC-a, situacija u kojoj su radnici bili popravila se, obezbeđeni su im bolji obroci i medicinska pomoć. Na kraju su im isplaćene zarade, vraćena dokumenta i oni su vraćeni u svoje zemlje.

32. Dana 8. februara 2011, Apelacioni sud u Bakuu potvrdio je prvostepenu presudu. Osim što je ponovio nalaze prvostepenog suda, Apelacioni sud takođe je utvrdio da se odredbe Zakona o radnim migracijama i Međunarodne konvencije o zaštiti prava svih radnika migranata i njihovih porodica ne primenjuju na podnosiocima predstavke, jer se one odnose na zakonite „radnike migrante“, dok podnosioci predstavke nisu „lica koja su migrirala iz jedne zemlje u drugu na zakonitim osnovama“, već su podnosioci predstavke „strani radnici“ koji su ugovor o radu zaključili sa stranom kompanijom (Acora) u inostranstvu i privremeno su raspoređeni u Azerbejdžanu da rade u zavisnom preduzeću ove kompanije. Prema članu 6. Zakonika o radu, odredbe tog zakonika ne primenjuju se na takve strane radnike.

33. Apelacioni sud utvrdio je da su pritužbe podnosilaca predstavke u vezi s povredom njihovih prava od strane Serbaza nedokazane. Sud se nije bavio tvrdnjama advokata podnosilaca predstavke o navodnom odbijanju prvostepenog suda da prihvati ASTRIN Izveštaj i odbacivanju njegovih drugih zahteva.

34. Podnosioci predstavke uložili su žalbu kasacionom sudu u kojoj su ponovili svoje argumente. Takođe su skrenuli pažnju da su, bez obzira na Serbazovu tvrdnju i zaključak nižih sudova da su bili privremeno raspoređeni na rad u Azerbejdžanu na period ne duži od tri meseca, oni zapravo boravili i radili u Azerbejdžanu tokom perioda od šest i više meseci, i da se to može videti u kopijama njihovih pasoša koje su priložili uz tužbu. Dana 23. septembra 2011, Vrhovni sud potvrdio je presudu apelacionog suda, kratko ponavljajući nalaze i obrazloženja nižeg suda.

C. Dokumenti u vezi s ostalim pritužbama i zahtevima upućenim vlastima u Azerbejdžanu

35. Vlada Bosne i Hercegovine podnela je kopije sledećih dokumenata:

36. Kopiju e-maila koji je AMC uputio na nekoliko adresa, uključujući ASTRU, od 28. decembra 2010, u kome se navodi da predsednik AMC primaocima šalje „prevod pisma [koje je AMC poslao] Državnom tužiocu“.

37. Zatim, engleski prevod dopisa, bez datuma, koji je predsednik AMC uputio Državnom tužiocu Azerbejdžana, koji je očigledno bio u prilogu gore pomenutog e-maila, a u kome su sadržane suštinski iste informacije o stranim radnicima Serbaza koje su podnosioci predstavke dali domaćim sudovima (videti paragrafe 5-9 i 19 gore). U dopisu se zatim navodi da su, po mišljenju AMC, zvaničnici Serbaza izvršili krivična dela po različitim odredbama člana 144-1. (trgovina ljudima) Krivičnog zakonika. Zatim se navodi da je 22. oktobra 2009. AMC uputio dopis Ministarstvu unutrašnjih poslova, tražeći da se spomenute okolnosti istraže, ali da nikakve mere nisu preduzete. Konačno, Državnom tužiocu upućen je zahtev da sprovede nadzor po ovom pitanju i preduzme mere.

38. Osim toga, Vlada Bosne i Hercegovine takođe je dostavila neovoreni „nezvanični prevod“ na engleski odluke Vrhovnog suda Azerbejdžana od 12. jula 2010. godine. Prema sadržini ovog dokumenta, AMC je podneo parničnu tužbu Okružnom sudu u Sabailu protiv Državnog tužilaštva i Ministarstva spoljnih poslova, tražeći da sud naloži pomenutim organima da „preduzmu relevantne procesne odluke“ u vezi s AMC-ovim dopisom od 22. oktobra 2009. AMC je u sudskom postupku zastupao g. M. Bakhishov. Okružni sud u Sabailu proglasio je ovaj zahtev neprihvatljivim 28. decembra 2009, smatrajući da takav zahtev ne može biti podnesen u formi tužbe u parničnom postupku, već je morao biti uložen po postupku sudskog nadzora u krivičnom postupku na osnovu člana 449. Zakonika o krivičnom postupku (u daljem tekstu „ZKP“). Odluku o neprihvatljivosti potvrdio je Apelacioni sud u Bakuu 19. januara 2010. Odlukom od 12. jula 2010. godine, Vrhovni sud ukinuo je odluku Apelacionog suda u Bakuu i vratio predmet na ponovno suđenje, utvrdivši da ne postoje procesne odluke donesene u krivičnom postupku koje se mogu osporiti prema članu 449. ZKP i da, u takvim okolnostima, tužilac ima pravo da u parničnom postupku ospori navodnu neaktivnost organa.

39. U spisu predmeta nema drugih informacija o ishodu postupka koji se pominje u nezvaničnom prevodu pomenute odluke.

40. Vlada Azerbejdžana i podnosioci predstavke nisu izričito i konkretno komentarisali gore pomenute dokumente i prevode koje je dostavila Vlada Bosne i Hercegovine.

D. Krivični postupak u Bosni i Hercegovini protiv lica povezanih sa Serbazom i prepiska između državnih organa Bosne i Hercegovine i Azerbejdžana u vezi sa pružanjem pravne pomoći

41. Činjenične okolnosti opisane u nastavku proizilaze iz dokumenata koje je dostavila Vlada Bosne i Hercegovine osim ako nije drugačije naznačeno.

42. Krajem 2009. godine, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine pokrenulo je krivičnu istragu u vezi s optužbama za prinudni rad i trgovinu ljudima od strane uprave i zaposlenih u Serbazu po članu 250(2) (organizovani kriminal), članu 185. (zasnivanje ropuskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu) i članu 186. (trgovina ljudima) Krivičnog zakonika Bosne i Hercegovine. Na kraju, nakon okončanja istrage, 7. jula 2014, optužnica je podignuta protiv ukupno trinaest državljana Bosne i Hercegovine u okviru ovog postupka. Njih jedanaestoro optuženo je za organizovani kriminal u vezi s trgovinom ljudima, jedan za organizovan kriminal u vezi s trgovinom ljudima i pranjem novca po čl. 209(3) Krivičnog zakonika, a jedan za organizovani kriminal u vezi s pranjem novca.

1. Zahtevi za pružanje pravne pomoći vlasti Bosne i Hercegovine i informacije koje su dostavile vlasti Azerbejdžana

(a) Prvi zahtev za pružanje pravne pomoći

43. Dana 29. aprila 2010, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine uputilo je zahtev za pružanje pravne pomoći relevantnim organima Republike Azerbejdžan na osnovu Evropske konvencije o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima (u daljem tekstu „Konvencija o međusobnoj pravnoj pomoći“). Obavestila je azerbejdžanske vlasti da je, u vreme upućivanja zahteva, jedanaest državljana Bosne i Hercegovine, uključujući jednog čiji identitet nije utvrđen, kao i jedan državljanin Azerbejdžana (poznat samo pod ličnim imenom, S.), osumnjičeno za izvršenje pomenutih krivičnih dela. Naročito, bivši radnici Serbaza obavestili su Tužilaštvo Bosne i Hercegovine da su im, dok su radili u Azerbejdžanu, spomenuti osumnjičeni oduzeli putne isprave, da su uslovi života na mestima gde su radnici bili smešteni bili neljudski, da su bili izloženi različitim neopravdanim kaznama,

da im je bila ograničena sloboda kretanja, da su bili izloženi psihološkom maltretiranju, a ponekad i fizičkom nasilju, te da nisu bili plaćeni za svoj rad.

44. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine tražilo je od vlasti Azerbejdžana da dostave, između ostalog, sledeće informacije:

- (i) razne informacije o poslovanju Serbaza u Azerbejdžanu;
- (ii) da li su radnici iz Bosne i Hercegovine bili prijavljeni kao stranci sa privremenim boravkom u Azerbejdžanu i spisak takvih Serbazovih radnika;
- (iii) da li su vlasti Azerbejdžana primile bilo kakvu zvaničnu prijavu u vezi s protivzakonitim boravkom u Azerbejdžanu nekog radnika iz Bosne i Hercegovine, ili bilo kakvu pritužbu od državljanina Bosne i Hercegovine u vezi s nekim krivičnim ili drugim delom ili povredom ljudskih prava i, ako jesu, koje radnje su vlasti Azerbejdžana preduzele;
- (iv) da li su krajem 2009. godine vlasti Azerbejdžana preuzele kontrolu nad gradilištima na kojima je Serbaz poslovao; i
- (v) utvrđivanje identiteta državljanina Azerbejdžana S.

(b) Odgovor na prvi zahtev za pružanje pravne pomoći

45. Dana 11. aprila 2011, Ambasada Azerbejdžana u Ankari prenela je odgovor azerbejdžanskih vlasti Ambasadi Bosne i Hercegovine u Ankari. Odgovor je uključivao sledeće dokumente:

- (i) dopis Javnog tužioca grada Bakua od 21. oktobra 2010. u kome zahtev za pružanje pravne pomoći, primljen preko Ministarstva spoljnih poslova, prosleđuje Policijskoj upravi Grada Bakua Ministarstva unutrašnjih poslova.
- (ii) dopis od 10. novembra 2010. Policijske uprave Grada Bakua kao odgovor na gore pomenuti dopis (u kome obaveštava da u centralizovanoj bazi podataka ne postoji podatak o tome da je šestoro od navedenih državljanina Bosne i Hercegovine prešlo azerbejdžansku granicu, a da drugo lice, M.V., „šef“ Serbaza, ima stalni boravak u Moskvi), te da je zahtev prosleđen Odeljenju za suzbijanje trgovine ljudima Ministarstva unutrašnjih poslova.
- (iii) dopis Javnog tužioca Grada Bakua od 11. novembra 2010. upućen Odeljenju za operativne i statističke podatke Ministarstva unutrašnjih poslova, u kome se traži informacija o ulasku i izlasku sa teritorije Azerbejdžana državljanina Bosne i Hercegovine koji se pominju u zahtevu za pružanje pravne pomoći (u spisu predmeta ne nalazi se odgovor na taj dopis); i

(iv) dopis Odeljenja za suzbijanje trgovine ljudima od 18. novembra 2010, kao odgovor na dopise navedene u prethodnim tačkama (i) i (ii).

46. U gore pomenutom dopisu od 18. novembra 2010, Odeljenje za suzbijanje trgovine ljudima dostavilo je, između ostalog, informacije sumirane u paragrafima od 47 do 54 u nastavku.

47. Odeljenje za suzbijanje trgovine ljudima ispitalo je „informacije i zahteve“ koje je primilo, a u vezi s državljanima Bosne i Hercegovine, Srbije i Severne Makedonije koji su bili žrtve prinudnog rada. Utvrđeno je da je Serbaz, zavisno preduzeće kompanije Acora, bio angažovan od strane određenih državnih organa i privatnih kompanija za izgradnju raznih objekata u Bakuu i Mingčeviru. U periodu od 2007. do 2009. godine, Serbaz je oko 750 radnika iz Bosne i Hercegovine, Srbije i Severne Makedonije doveo u Azerbejdžan na osnovu turističke vize. Oni su bili smešteni u sedamnaest stanova u Bakuu i deset stanova u Mingčeviru. Da bi uštedeli novac, neki radnici su dobrovoljno pristali da budu besplatno smešteni u većim spavaonicama o trošku Serbaza.

48. Radnicima je bila obezbeđena povratna avio karta, četiri obroka dnevno, prevoz do radnog mesta i nazad, i medicinska pomoć. U proseku, svaki radnik je bio plaćen između USD 2000 i USD 2500 mesečno. Pošto u Azerbejdžanu ne postoji ambasada njihovih država (najbliže ambasade su u Ankari) i pošto bi u takvoj situaciji svaki gubitak identifikacionih dokumenata u Azerbejdžanu stvorilo problem, zvaničnik Serbaza i državljanin Bosne i Hercegovine S.L. uzeo je njihove pasoše radi neophodne prijave i radi čuvanja. Kad je bilo potrebno, pasoši su davani radnicima, a zatim vraćani na čuvanje. Nekoliko radnika putovalo je nazad u svoju zemlju iz porodičnih razloga i vraćalo se u Azerbejdžan.

49. Nakon što bi u Azerbejdžanu radio šest meseci, svaki radnik je imao pravo ne jednomesečno odsustvo, i tada je većina radnika prosto birala da se vrati u svoju zemlju. Dva radnika čija su imena poznata rekla su Odeljenju za suzbijanje trgovine ljudima da su se vratili u Azerbejdžan da rade po drugi put jer su bili zadovoljni uslovima rada i zaradama. Osam radnika čija su imena poznata oženilo se Azerbejdžankama i nastanilo se u Azerbejdžanu.

50. U avgustu i oktobru 2009, dva radnika čija su imena poznata umrla su od srčanih problema.

51. Što se tiče istrage navodnih povreda prava nekih radnika od strane Serbaza, utvrđeno je da su ti (neimenovani) radnici kažnjeni zbog kršenja internih disciplinskih pravila, jer su konzumirali alkohol tokom radnog vremena, i zbog izbegavanja posla, te da su vraćeni u njihove zemlje. Osim

toga, prema izjavama „većine radnika“, dva lica, uključujući M.V. (isto ime kao ime radnika koji se spominje u tužbi podnosioca predstavke u parničnom postupku – videti paragraf 19 gore) vraćena su zbog redovnog konzumiranja alkohola i kršenja relevantnih disciplinskih pravila koja se primenjuju u građevinskoj industriji.

52. Tokom boravka u Azerbejdžanu, svi radnici bili su u posedu svojih mobilnih telefona i mogli su kontaktirati s bilo kojom zemljom u svetu. Do kraja 2009, Serbaz je ostvario prebačaj svojih građevinskih ciljeva, ali se našao u teškoj finansijskoj situaciji pošto je ostao bez sredstava. Zbog toga je otpustio zaposlene koji su postali višak.

53. U oktobru 2009, diplomatski službenici iz Srbije i Bosne i Hercegovine posetili su Baku, sastali se sa radnicima Serbaza, raspitali se o uslovima u kojima oni žive i rade, i razgovarali sa upravom Serbaza o isplati dugovanih zarada i ostalim problemima. Tokom ovih sastanaka, radnici su diplomatama dali kolektivno potpisanu izjavu da nemaju pritužbi na kompaniju, Svim radnicima koji su izrazili želju da se vrate kućama neisplaćene zarade isplaćene su krajem oktobra 2009. godine i oni su se organizovano vratili u svoje zemlje.

54. Nekoliko neimenovanih „ispitanih radnika“ izjavilo je da nisu tučeni, vređani, iskorišćavani ili prinuđeni da obavljaju bilo kakav posao za Serbaz. Shodno, pozivajući se na sve navedeno, Odeljenje za suzbijanje trgovine ljudima zaključilo je da nisu potvrđeni navodi stranih radnika da su bili podvrgnuti prinudnom radu na teritoriji Azerbejdžana.

(c) Drugi zahtev za pružanje pravne pomoći i odgovor na njega

55. Čini se da su u septembru 2011. vlasti Bosne i Hercegovine tražile dodatne informacije od azerbejdžanskih vlasti o poslovnim vezama Serbaza i Ministarstva omladine i sporta Azerbejdžana.

56. U odgovoru, dostavljena im je kopija dopisa Ministarstva omladine i sporta od 18. januara 2012. upućena Okružnom tužilaštvu regiona Nasimi u Azerbejdžanu, u kome su predloženi detaljni podaci koji se mogu sažeti na sledeći način:

57. U martu 2007, Ministarstvo omladine i sporta zaključilo je prvi ugovor sa Serbazom u vezi sa planiranom izgradnjom sportskog i izložbenog kompleksa. Nakon toga, Ministarstvo je angažovalo Serbaz za dva druga projekta obnove i izgradnje i, u periodu između 2007. i 2009. godine, povodom tih projekata sa Serbazom zaključilo nekoliko ugovora i na osnovu

njih izvršilo nekoliko uplata Serbazu. Na osnovu ovih ugovora, Ministarstvo je Serbazu ukupno platilo 54.257.447 azerbejdžanskih manata (AZN).

(d) Treći zahtev za pružanje pravne pomoći i odgovor na njega

58. U novembru 2012, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine poslalo je treći zahtev vlastima Azerbejdžana, obaveštavajući ih da, uz krivičnu istragu i istovremeno s njom, sprovodi i finansijsku istragu poslovanja Serbaza. Tužilaštvo je tražilo podatke o svim transakcijama povezanim sa Serbazovim računom u Međunarodnoj banci Azerbejdžana (*International Bank of Azerbaijan*) tokom 2009. i 2010. godine. Tužilaštvo je takođe raspitivalo da li Serbaz ima još neki bankovni račun u Azerbejdžanu i, ako ima, tražilo je slične podatke o transakcijama povezanim s tim računima.

59. U januaru 2013, vlasti Azerbejdžana dostavile su tražene podatke u formi ispisa bankovnih izvoda.

2. *Osuđujuće krivične presude izrečene četvorici optuženih u Bosni i Hercegovini*

60. Na osnovu kopija dve presude koje je dostavila Vlada Bosne i Hercegovine, 28. februara i 10. jula 2017, respektivno, Sud Bosne i Hercegovine osudio je dvojicu od trinaestorice optuženih (videti paragraf 42 gore), S.L. i N.T., na osnovu sporazuma o priznanju krivice. Te presude su pravosnažne.

61. Sud Bosne i Hercegovine utvrdio je da postoji dovoljno dokaza u sporazumu o priznanju krivice i dokazima koje je iznelo tužilaštvo da bi se zaključilo da su dvojica optuženih krivi za krivična dela organizovanog kriminala i trgovine ljudima po čl. 186(1) i 250(2) Krivičnog zakonika Bosne i Hercegovine. S.L. osuđen je na jednu godinu i devet meseci zatvora, dok je N.T. osuđen na uslovnu kaznu. U ove dve presude, Sud Bosne i Hercegovine utvrdio je sledeće činjenice:

62. Između avgusta 2007. i novembra 2009. godine, S.L. i N.T. bili su deo organizovane kriminalne grupe koja je iskorišćavala državljane Bosne i Hercegovine, Srbije i Severne Makedonije prisiljavajući ih da rade na gradilištima u Azerbejdžanu. Grupa je ove radnje vršila kao paravan koristeći Serbaz, zavisno preduzeće kompanije Acora registrovane na Britanskoj prekomorskoj teritoriji. Serbaz je zaključio ugovor s Ministarstvom omladine i sporta Azerbejdžana, prema kome bi Serbaz realizovao određene građevinske projekte. Zaposleni u Serbazu su žrtvama rekli da će, ako dođu u Azerbejdžan da rade, imati dobru platu, odličan smeštaj, zdravstveno osiguranje i pokriveno troškove ishrane. Osim toga, biće im pokriveni

troškovi vize, a njihov boravak u Azerbejdžanu biće regulisan. Serbaz je organizovao let žrtava do Azerbejdžana. Kada su stigli, zaposleni u Serbaz su im oduzeli putna dokumenta, tvrdeći da je to neophodno radi regulisanja boravka. Žrtvama putna dokumenta nisu vraćena, zbog čega one nisu mogle da napuste zemlju i vrate se kući. Serbaz je žrtve smestio u neadekvatan, prenatrpan smeštaj, i zloupotrebio njihov status stranaca, nepoznavanje lokalnog jezika i zavisnost od Serbaza kako bi iskorišćavao njihov rad. Uprava Serbaza podvrgavala je žrtve i fizičkom kažnjavanju i psihološkom maltretiranju, na primer, tako što ih je terala da rade teške i dugotrajne fizičke poslove i što ih je podvrgavala prebijanju. Po osnovu „disciplinskih prekršaja“ koje su vršili, žrtvama su isplaćivane arbitrarno umanjivane zarade i nisu im date obećane beneficije iz radnog odnosa. Žrtve su novčano kažnjavane zbog pušenja, zbog konzumiranja alkohola van radnog vremena i zbog napuštanja smeštaja. Žrtve su bile lišene slobode jer im nije bilo dozvoljeno da napuštaju smeštaj van radnog vremena. Nisu imali odgovarajuću hranu jer su dobijali samo male porcije niskokaloričnih obroka. Mnogi radnici značajno su izgubili na težini dok su radili za Serbaz. Od žrtava se očekivalo da rade u smenama od dvanaest do čak dvadeset četiri ili trideset šest sati bez prestanka, šest ili sedam dana u nedelji. Žrtve takođe nisu imale pristup odgovarajućoj zdravstvenoj zaštiti, zbog čega su neki od njih dobili neizlečive bolesti. Optuženi su u Serbazu stvorili atmosferu straha i zavisnosti, s namerom da žrtvama prevarno oduzmu zaradu kroz odbitke, kazne i neobezbeđivanje odgovarajućeg smeštaja, hrane i zdravstvene zaštite, da bi novac uplaćen na račun Serbaza za realizaciju građevinskih projekata prisvojili. Izračunato je da su članovi organizovane grupe u okviru Serbaza prisvojili najmanje 5.895.040,67 konvertibilnih maraka (oko 3.000.000 evra).

63. Vlada Bosne i Hercegovine takođe je priložila izjavu pod zakletvom koju je podnosilac predstavke br. 1 u Prilogu, g. Seudin Zoletić dao Tužiocu Bosne i Hercegovine 21. marta 2012. Njegov iskaz suštinski je saglasan sa zaključcima iznesenim u gore pomenutim presudama.

64. Prema javno dostupnim informacijama na internet sajtu Suda Bosne i Hercegovine, 28. marta 2018. sud je osudio dve druge osobe, N.C. i S.K., optužene u okviru pomenutog krivičnog postupka, nakon održanog ročišta na kome je izrečena kazna na osnovu sporazuma o priznanju krivice. Sud je utvrdio da su oba ova lica kriva za krivična dela organizovanog kriminala i trgovine ljudima. Oba optužena osuđena su na jednogodišnje zatvorske kazne, pri čemu su na istom ročištu obe kazne preinačene u društveno-koristan rad u trajanju od 90 radnih dana. Pun tekst presude nije objavljen. Čini se da su ove osuđujuće presude postale pravosnažne.

3. *Oslobađajuća presuda Suda Bosne i Hercegovine za ostale okrivljene*

65. Prema dokumentaciji koju je priložila Vlada Bosne i Hercegovine, presudom od 4. decembra 2019, nakon suđenja, Sud Bosne i Hercegovine oslobodio je svih optužbi preostalu devetoricu optuženih. Radnici Serbaza koji su saslušani kao svedoci svedočili su, najvećim delom, da je većina obećanja koja im je bila data ispunjena, uključujući i ona u vezi s vrstom posla koji će obavljati, radnim vremenom i zaradama koje će dobiti. Što se tiče zarada, radnici su generalno izjavili da su primili obećane isplate. Jedini problematični period čini se da je bio oko 2009. godine, kada se kompanija suočila sa finansijskim teškoćama, zbog čega je došlo do kašnjenja u isplatama tokom tog perioda. Sud je, međutim, utvrdio da su isplate na kraju izvršene, u nekim slučajevima nakon što su se radnici vratili kućama. Glavni izvor nezadovoljstva radnika je to što im nisu isplaćene uvećane zarade za prekovremeni rad. Sud se jeste saglasio s tim da nisu primili uvećanu naknadu, ali taj rad nije bio niti prinudni niti neplaćen. Takođe je utvrđeno da je nekoliko radnika novčano kažnjeno, uglavnom u vezi s konzumiranjem alkohola. Međutim, sud je utvrdio da su te novčane kazne opravdane s obzirom na to da je trezvenost od presudnog značaja u opasnom okruženju građevinskih radova.

66. Sud je takođe utvrdio da su radnici živeli u vrlo dobrim uslovima smeštaja. Postoji mogućnost da su neki radnici bili u drugačijem smeštaju, ali nema dokaza da su njihovi uslovi bili neodgovarajući ili da je na strani optuženih postojala namera da ih zloupotrebe. Sud je zatim utvrdio da sloboda kretanja radnika nije bila ograničena, o čemu svedoče, između ostalog, fotografije na kojima su prikazani radnici na večerama, roštiljima i sportskim događajima. Iako su radnici predali svoje pasoše po dolasku u Azerbejdžan, u većini slučajeva bi im na zahtev bili vraćeni (na primer, kad su želeli da pošalju novac porodicama). Pozivajući se na kopije azerbejdžanskih „ličnih karata“ radnika čija imena i prezimena su poznata sudu, od kojih nijedan nije podnosilac predstavke u ovom predmetu, sud je zaključio da su radnicima bile izdate azerbejdžanske „lične karte“ za slobodno kretanje po zemlji.

67. Što se tiče navoda u pogledu neadekvatne hrane i zdravstvene zaštite, sud je utvrdio da su one netačne, nedokazane, ili u najmanju ruku preterane. Većina radnika izjavila je da nisu bili izloženi nasilju ili fizičkom kažnjavanju. U retkim prilikama kada je možda dolazilo do fizičkog nasilja, ostalo je neutvrđeno da li su ga izazvali optuženi ili sami radnici. Sud je utvrdio da, čak iako bi se uzelo da su optuženi podstakli nasilje, ne postoji neophodan *mens rea* za krivično delo trgovine ljudima.

68. Dana 29. januara 2021. godine, Žalbeno veće Suda Bosne i Hercegovine potvrdio je prvostepenu presudu i ponovilo da, dok u ovom predmetu možda može da se otvore pitanja iz oblasti radnog prava, elementi trgovine ljudima nisu dokazani.

RELEVANTAN PRAVNI OKVIR I MEĐUNARODNI SPORAZUMI I DRUGI DOKUMENTI

I. RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO

A. Ustav iz 1995. godine

69. Član 35. Ustava propisuje:

Član 35. Pravo na rad

„III. Niko ne može biti podvrgnut prinudnom radu...”

70. Član 148. Ustava propisuje:

Član 148. Akti koji čine pravni sistem Republike Azerbejdžan

„II. Međunarodni sporazumi koje je potpisala Republika Azerbejdžan čine sastavni deo pravnog sistema Republike Azerbejdžan....“

B. Krivični zakonik

71. Član 144-1. Krivičnog zakonika koji je bio na snazi u relevantno vreme glasi kako sledi:

Član 144-1. Trgovina ljudima

144-1.1. Trgovina ljudima, to jest vrbovanje, kupovina, držanje, skrivanje, prevoz, premeštanje ili prihvatanje lica uz primenu pretnje ili sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili stanja ugroženosti ili davanje ili primanje novčanih sredstava ili druge koristi radi dobijanja pristanka lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju iskorišćavanja -

Kazniće se zatvorom od pet do deset godina.

144-1.2. Ista dela:

144-1.2.1. učinjena prema dva i više lica;

144-1.2.2. ponovno učinjena;

...

144-1.2.5. učinjena od strane grupe lica koja su se ranije udružila, od strane organizovane grupe ili kriminalne mreže (kriminalne organizacije);

144-1.2.6. učinjena zloupotrebom službenog položaja počinioca;

PRESUDA ZOLETIĆ I OSTALI PROTIV AZERBEJDŽANA

144-1.2.7. učinjena uz primenu nasilja ili pretnje nasiljem koje predstavlja opasnost po život i zdravlje;

144-1.2.8. učinjena mučenjem ili surovim, nečovečnim ili ponižavajućim postupanjem prema žrtvi;...

kazniće se zatvorom od osam do dvanaest godina.

144-1.3. Ako usled dela iz člana 144-1.1 i 144-1.2. nastupi smrt žrtve ili neke druge teške posledice usled nemara –

kazniće se zatvorom od deset do petnaest godina.

Napomene:

1. „Iskorišćavanje ljudi“ iz ovog člana znači *prinudni rad (služenje), seksualno iskorišćavanje, ropstvo i prakse slične ropstvu, i zavisnost koja iz njih proizilazi, protivzakonito vađenje ljudskih organa i tkiva, sprovođenje nezakonitih biomedicinskih istraživanja na nekom licu, korišćenje žena za surogat materinstvo, angažovanje nekog lica za vršenje protivzakonitih radnji, uključujući kriminalne radnje.*

2. *Pristanak žrtve trgovine ljudima na iskorišćavanje, njegov/njen način života ili nemoralno ponašanje ne može se smatrati olakšavajućom okolnošću pri odmeravanju kazne licu koje je oglašeno krivim za trgovinu ljudima.“*

72. Član 144-2. Krivičnog zakonika koji je bio na snazi u relevantno vreme, glasi kako sledi:

Član 144-2. Prinudni rad

„144-2.1. Primoravanje nekog lica da obavlja određeni rad (uslugu) zastrašivanjem, uz upotrebu nasilja ili pretnje nasiljem, ili lišavanjem slobode osim u situacijama predviđanim zakonom -

Kazniće se popravnim radom u trajanju do dve godine ili zatvorom u istom trajanju.

144-2.2. Ista dela:

144-2.2.1. učinjena prema dva i više lica:

144-2.2.2. ponovno učinjena;

...

144-2.2.5. učinjena zloupotrebom službenog položaja počinioca;

144-2.2.6. učinjena od strane grupe lica koja su se prethodno udružila, od strane organizovane grupe ili kriminalne mreže (kriminalne organizacije);

kazniće zatvorom od tri do pet godina.

144-2.3. Ako usled dela iz člana 144-2.1 i 144-2.2 nastupi smrt žrtve ili neke druge teške posledice usled nemara -

kazniće se zatvorom od pet do deset godina.“

C. Zakonik o krivičnom postupku iz 2000. godine (ZKP)

73. Na osnovu člana 37.1. ZKP, u zavisnosti od prirode i težine dela, krivično gonjenje sprovodi se po postupku privatne, polujavne ili javne

krivične tužbe. Prema članu 37.6. ZKP, krivična dela iz čl. 144-1. i 144-2. Krivičnog zakonika, između ostalih, gone se postupku javne optužnice.

74. Prema članu 38.1. ZKP, kada preliminarni istražitelj, istražitelj ili tužilac dođe do saznanja o pripremi ili izvršenju krivičnog dela, ili neposredno otkrije takvo delo, preduzeće mere radi zaštite i prikupljanja dokaza, i sprovede bez odlaganja, u okviru svojih nadležnosti, preliminarnu istragu ili istragu u skladu s postupkom propisanim u ZKP.

75. Član 39. ZKP propisuje, u svom relevantnom delu:

Član 39. Okolnosti koje isključuju krivično gonjenje

„39.1. Krivično gonjenje ne može se započeti, a započeto krivično gonjenje mora se obustaviti (i krivični postupak ne može se pokrenuti, a pokrenuti krivični postupak mora se obustaviti) u sledećim okolnostima:

39.1.1. kada nema krivičnog događaja....“

D. Zakon o parničnom postupku iz 2000. godine (ZPP)

76. Prema članu 77.1. ZPP, svaka stranka u parničnom postupku snosi teret dokazivanja osnova njihovih respektivnih tužbi i prigovora.

77. Prema članu 89.1. ZPP, pisani dokazi podrazumevaju dokumente, isprave, ugovore, izjave, profesionalnu prepisku i druga dokumenta i materijale overene od strane notara, koji pružaju informacije od značaja za predmet. Prema članu 89.1, dokumentarni materijal pribavljen faksom, elektronski ili putem nekog drugog sredstva komunikacije, ili na neki drugi način, može se prihvatiti na sudu pod uslovom da se može utvrditi autentičnost tog materijala. Prema članu 89.3, sudu će se dostaviti bilo originali bilo pisano overene kopije neophodnih dokaza.

78. Prema članu 265.1. ZPP, ako po razmatranju tužbe u parničnom postupku sud utvrdi da u postupanju stranaka u sporu ili drugih lica postoje elementi krivičnog dela, dužan je da donese posebnu odluku (*xüsusi qərar*) kojom o toj činjenici obaveštava javnog tužioca.

E. Zakonik o radu

79. Prema članu 4. Zakonika o radu, odredbe Zakonika primeniće se, pod određenim uslovima, na svako preduzeće, telo i organizaciju čiji je osnivač državni organ, fizičko ili pravno lice iz Azerbejdžana i koje se nalazi na teritoriji Azerbejdžana. Prema članu 5. Zakonika, Zakonik se takođe primenjuje, pod određenim uslovima, na sva radna mesta koja su registrovana i deluju u Azerbejdžanu, a koja su osnovale strane države, strana fizička i

pravna lica, međunarodne organizacije ili lica bez državljanstva, osim gde je drugačije predviđeno sporazumima koje je Republika Azerbejdžan zaključila sa stranim državama ili međunarodnim organizacijama.

80. Član 6. Zakonika o radu predviđa sledeće:

Član 6. Lica na koja se Zakonik ne primenjuje

„Ovaj Zakonik neće se primeniti na sledeća lica:

...

(d) strane državljane koji su ugovor o radu zaključili s pravnim licem strane države u toj stranoj državi, a koji svoj rad obavljaju u preduzeću (filijali ili predstavništvu) u Republici Azerbejdžan....“

81. Članovi 13.1-13.3. Zakonika predviđaju jednaka radna prava i obaveze državljana Azerbejdžana i stranih državljana i osoba bez državljanstva, osim ukoliko je drugačije propisano zakonom ili međunarodnim ugovorom čiji je Azerbejdžan potpisnik, te zabranjuju svako ograničavanje radnih prava stranaca i lica bez državljanstva, osim ako je drugačije predviđeno zakonom. Član 13.4. Zakonika, koji je bio na snazi u relevantno vreme, propisuje sledeće:

„4. Poslodavac može angažovati strane državljane ili lica bez državljanstva nakon što pribavi u njihovo ime individualne radne dozvole za obavljanje rada uz novčanu nadoknadu na teritoriji Republike Azerbejdžan prema zakonom propisanom postupku.“

82. Član 17. Zakonika o radu zabranjuje prinudni rad.

F. Propisi o ulasku i boravku stranaca u Azerbejdžanu i o radnim migracija

1. Zakon o izlasku i ulasku u zemlju i putnim ispravama od 14. juna 1994.

83. Prema članu 12. ovog Zakona, stranci mogu da uđu i napuste teritoriju Azerbejdžana uz pasoš i važeću vizu. Dužina privremenog boravka stranca u Azerbejdžanu određuje se prema periodu naznačenom u vizi.

2. Zakon o prijavi na mestu prebivališta i boravišta od 4. aprila 1996.

84. Prema članu 6. ovog Zakona, koji je bio na snazi u relevantno vreme, stranac koji želi da boravi u Azerbejdžanu u periodu dužem od trideset dana, u obavezi je da se javi (Ministarstvu unutrašnjih poslova i Državnoj migracionoj službi) u roku od tri dana od dolaska na mesto prebivališta radi prijave na tom mestu prebivališta, kojom prilikom pokazuje, između ostalog, pasoš i vizu. Prema članu 11. Zakona, stranac koji želi da boravi u Azerbejdžanu u periodu do trideset dana dužan je da se javi radi prijave u

„boravištu“ (kao što je hotel, studentski dom ili neko drugo mesto privremenog boravka) u trenutku dolaska na to mesto tako što će, između ostalog, popuniti formular i predati ga, uz druge dokumente, upravi ili vlasniku „boravišta“.

3. Zakon o pravnom statusu stranaca i osoba bez državljanstva od 13. marta 1996.

85. Prema članu 5. ovog Zakona, stranci koji žele da privremeno borave u Azerbejdžanu dužni su da pribave dozvolu boravka. Dozvola boravka izdaje se, između ostalog, strancu kome je odobrena individualna radna dozvola za rad u Azerbejdžanu. Stranci s trajnim ili privremenim boravkom u Azerbejdžanu dužni su da se prijave na svom mestu prebivališta. Ostali stranci koji su privremeno u Azerbejdžanu dužni su da se prijave na svom „boravištu“.

4. Zakon o radnim migracijama od 28. oktobra 1999.

86. Zakon o radnim migracijama od 28. oktobra 1999. godine, koji je bio na snazi u relevantno vreme (prestao da važi 1. avgusta 2013. usled usvajanja i stupanja na snagu novog Zakonika o migracijama iz 2013. godine) određivao je „radnu migraciju“ kao promenu prebivališta neke osobe zbog potreba posla, a „radnika migranta“ određivao je kao lice koje je migrirao iz jedne zemlje u drugu radi obavljanja rada uz novčanu nadoknadu (čl. 1).

87. Odredbe Zakona nisu se primenjivale, između ostalog, na privremeno raspoređena lica na period koji nije duži od tri meseca (član 3).

88. Pravna lica, preduzeća i filijale i predstavništva stranih pravnih lica koji su želeli da zaposle strane državljane u Azerbejdžanu bili su dužni da pribave relevantnu dozvolu od relevantnog izvršnog organa (članovi 5. i 16). Stranci koji obavljaju rad uz novčanu nadoknadu u Azerbejdžanu bili su dužni da pribave individualnu radnu dozvolu tako što će, preko svog poslodavca, podneti zahtev relevantnom izvršnom organu (članovi 6. i 16).

89. Radniku migrantu izdavana je privremena boravišna dozvola s istim periodom važenja kao individualna radna dozvola. Po isteku važenja individualne radne dozvole ili po raskidu ugovora o radu, radnik migrant bio je dužan da napusti teritoriju Azerbejdžana. U situacijama gde je radnik migrant obavljao rad uz novčanu nadoknadu u Azerbejdžanu u suprotnosti s odredbama ovog Zakona, bio bi proteran s teritorije Azerbejdžana o trošku poslodavca (član 8).

5. Zakon o državnoj taksi od 4. decembra 2001.

90. Prema članu 18.58. ovog Zakona, koji je bio na snazi u relevantno vreme, taksa za prvo izdavanje pojedinačne radne dozvole iznosila je 1000 azerbejdžanskih manata (AZN), a isti iznos plaćao se za produženje dozvole.

G. Zakon o suzbijanju trgovine ljudima od 28. juna 2005.

91. Član 1. ovog Zakona daje definicije „trgovine ljudima“ i „prinudnog rada“ slične onima iz Krivičnog zakonika (videti paragrafe 71-72 gore).

92. Zakon, između ostalog, predviđa usvajanje Nacionalnog akcionog plana za suzbijanje trgovine ljudima, te osnivanje kancelarije nacionalnog koordinatora za suzbijanje trgovine ljudima i specijalne policijske jedinice za suzbijanje trgovine ljudima. Zakon takođe sadrži odredbe u vezi s prevencijom trgovine ljudima, rehabilitacijom i zaštitom žrtava, i krivičnom odgovornošću i posebnim karakteristikama krivičnih predmeta u vezi s krivičnim delom trgovine ljudima.

93. Prema članu 26. Zakona, u suzbijanju trgovine ljudima Republika Azerbejdžan sarađuje s drugim državama, njihovim organima za sprovođenje zakona, kao i s međunarodnim organizacijama uključenim u borbu protiv trgovine ljudima u skladu s međunarodnim sporazumima čiji je potpisnik.

94. Prema članu 27. Zakona, državljani Azerbejdžana, strani državljani i lica bez državljanstva koja su počinila krivična dela u vezi s trgovinom ljudima krivično se gone po Krivičnom zakoniku Republike Azerbejdžan bez obzira na to u kom mestu je delo počinjeno.

95. Prema članu 28. Zakona, pravna pomoć u krivičnim stvarima u vezi s trgovinom ljudima pruža se u skladu s međunarodnim sporazumima čiji je Azerbejdžan potpisnik, te zakonodavstvom Azerbejdžana koje uređuje pružanje pravne pomoći u krivičnim stvarima.

II. RELEVANTNO MEĐUNARODNO PRAVO

96. U vreme događaja o kojima je reč u ovom predmetu, Azerbejdžan je bio strana potpisnica sledećih relevantnih međunarodnih sporazuma:

- Ženevske konvencije o suzbijanju trgovine robljem i ropstva od 25. septembra 1926;
- Konvencije br. 29 Međunarodne organizacije rada (MOR) od 28. juna 1930. o prinudnom radu („MOR-ova Konvencija br. 29“);

- Dopunske konvencije o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i prakse sličnih ropstvu od 30. aprila 1956;
- Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima;
- Međunarodne konvencije o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica od 18. decembra 1990; i
- Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom („Palermo protokol“) koji dopunjuje Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala iz decembra 2000.

Što se tiče Konvencije Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima od 16. maja 2005, Azerbejdžan je ovu konvenciju potpisao 25. februara 2010, a ratifikovao 23. juna 2010. Konvencija je u Azerbejdžanu stupila na snagu 1. oktobra 2010. godine.

Relevantne odredbe pomenutih sporazuma (osim Međunarodne konvencije o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica, čije odredbe su navedene u paragrafu 99 dole) i materijal s njima u vezi navode se u presudi *Siliadin protiv Francuske* (br. 73316/01, stavovi 50-51, ESLJP 2005-VII); *Rantsev protiv Kipra i Rusije* (br. 25965/04, stavovi 137-41, 149-55 i 160-74, ESLJP 2010 (izvodi)); *Chowdury i drugi protiv Grčke* (br. 21884/15, stavovi 39-44, 30. mart 2017); i *S.M protiv Hrvatske* (GC], br. 60561/14, stavovi 109-22 i 130-71, 25. jun 2020).

97. Naročito, član 2, stav 1 MOR-ove Konvencije br. 29 glasi:

„... izraz prisilni ili obavezni rad znači svaki rad ili uslugu koji se od neke osobe zahteva pod pretnjom bilo kakve kazne, i za koji se ta osoba nije dobrovoljno ponudila.“

98. Palermo protokol trgovinu ljudima definiše na sledeći način:

„trgovina ljudskim bićima“ znači vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem pretnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa...”

99. Slede, između ostalog, relevantne odredbe Međunarodne konvencije o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica (usvojene rezolucijom br. 45/158 Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 18. decembra 1990; Azerbejdžan je ovu konvenciju ratifikovao 11. januara 1999, a na snagu je stupila 1. jula 2003):

PRESUDA ZOLETIĆ I OSTALI PROTIV AZERBEJDŽANA

Član 2

„U svrhu ove konvencije:

1. Izraz „radnik migrant“ odnosi se na osobu koja će biti zaposlena, jeste zaposlena ili je bila zaposlena u delatnosti uz novčanu naknadu u državi čiji on/ona nije državljanin.

2. ...

(f) Izraz „radnik vezan za projekat“ odnosi se na radnika migranta primljenog u državi zaposlenja na određeni period da radi samo na određenom projektu koji se izvodi u državi njegovog ili njenog poslodavca;

(g) Izraz „radnik specifičnog zaposlenja“ odnosi se na radnika migranta:

(i) koji je bio poslat od strane njegovog ili njenog poslodavca na ograničen ili određen period vremena u državu zaposlenja da preuzme određeni zadatak ili dužnost; ili

(ii) koji je angažovan na ograničen i određen period vremena na poslu koji zahteva profesionalnu, komercijalnu, stručnu ili drugu visoko specijalizovanu kvalifikaciju; ili

(iii) koji je, po zahtevu njegovog ili njenog poslodavca u državi zaposlenja, angažovan na ograničen ili određen period vremena na poslu koji je privremene ili kratke prirode; i koji ima obavezu da napusti državu zaposlenja po isteku odobrenog vremena njegovog ili njenog boravka ili ranije ukoliko više ne obavlja ranije određeni zadatak ili nije angažovan u tom poslu; ...“

Član 3

„Ova konvencija se neće odnositi na:

...

(b) osobe upućene ili zaposlene od strane države ili u njeno ime van njene teritorije, čiji je prijem i status regulisan sa državom u kojoj je osoba zaposlena i koji se, u skladu s tim sporazumom, ne smatraju radnicima migrantima, a koji učestvuju u programima razvoja i drugim programima saradnje;

Član 11

„1. Nijedan radnik migrant niti član njegove ili njene porodice neće biti držan u ropstvu ili sluzenju.

2. Niti od jednog radnika migranta niti člana njegove ili njene porodice neće se zahtevati da ide na prisilan ili obavezan rad...”

Član 16

„2. Radnici migranti i članovi njihovih porodica imaće pravo na, od države osiguranu, efikasnu zaštitu od nasilja, fizičke povrede, pretnji i zastrašivanja, bilo od strane javnih službenika ili pojedinaca, grupa ili ustanova....“

Član 21

„Nezakonito je da bilo ko, izuzev propisima ovlašćenog javnog službenika, oduzme, uništi ili pokuša uništiti lična dokumenta, dokumenta koja odobravaju ulazak ili ostanak, boravak ili smeštanje na državnoj teritoriji ili radne dozvole. Nijedno ovlašćeno oduzimanje takvih dokumenata neće se obaviti bez izdavanja detaljne

PRESUDA ZOLETIĆ I OSTALI PROTIV AZERBEJDŽANA

potvrde. Ni u kom slučaju neće biti dozvoljeno uništenje pasoša ili sličnih dokumenata radnika migranata ili člana njegove ili njene porodice...”

Član 69

„1. Države članice kad se na njenoj teritoriji nađu radnici migranti i članovi njihovih porodica koji nemaju regularan status preduzeće odgovarajuće mere kako takva situacija ne bi potrajala.

2. Kad god države članice na koje se ovo odnosi razmatraju mogućnost regulisanja položaja takvih osoba u skladu s važećim zakonodavstvom i bilateralnim i multilateralnim sporazumima, u obzir će uzeti odgovarajuće okolnosti njihovog ulaska, dužinu boravka u državama zaposlenja, kao i ostale relevantne razloge, posebno one koji se odnose na status njihovih porodica.“

100. I Azerbejdžan i Bosna i Hercegovina potpisnice su Evropske konvencije o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima od 20. maja 1959. Saveta Evrope („Konvencija o međusobnoj pravnoj pomoći“) (u Azerbejdžanu stupila na snagu 2. oktobra 2003, a u Bosni i Hercegovini 24. jula 2005. godine). Relevantne odredbe ove konvencije glase kako sledi:

Član 1

„1. Strane ugovornice se obavezuju da, prema odredbama ove konvencije, pružaju jedna drugoj najširu moguću pravnu pomoć u svakom postupku koji se odnosi na krivična dela čije krivično gonjenje, u trenutku kada je zatražena pomoć, spada u nadležnost sudskih organa strane molilje.“

Član 3

„1. Zamoljena strana će, u skladu sa načinima koje predviđa njeno zakonodavstvo, izvršavati zamolnice koje se odnose na krivične predmete koje joj budu uputili sudski organi strane molilje, a koje se odnose na obavljanje istražnih radnji ili dostavljanje dokaznog materijala, dosijea ili dokumenata.

2. Ako strana molilja želi da svedoci ili veštaci daju iskaz pod zakletvom, ona će to izričito zatražiti, a zamoljena strana će tome udovoljiti ako to nije u suprotnosti sa njenim zakonodavstvom.“

III. RELEVANTNI IZVEŠTAJI O SITUACIJI U SERBAZU I UOPŠTENO O RADNICIMA MIGRANTIMA U AZERBEJDŽANU

A. ASTRIN Izveštaj

101. Kao što je ranije navedeno, ASTRIN Izveštaj od 27. novembra 2009. godine zajednički su pripremile tri NVO: ASTRA (Srbija), La Strada (Bosna i Hercegovina) i Partnerstvo za društveni razvoj (Hrvatska). Izveštaj je dužine oko dvadeset strana. Izveštaj postoji na srpskom (original) i azerbejdžanskom jeziku (prevod). U pripremi Izveštaja, autori su sarađivali, između ostalog, i s AMC. Izveštaj je u velikoj meri zasnovan na informacijama koje su pružili

radnici po povratku u svoje zemlje. Prema Izveštaju, prve pritužbe u vezi sa Serbazom pojavile su se u nekim medijima u Bosni i Hercegovini 20. oktobra 2009. U novembru 2009, NVO su se uključile u ovaj slučaj, nakon što su informacije dobile i putem elektronske pošte od neidentifikovanog izvora, kao i u telefonskom razgovoru s kancelarijom OEBS-a u Varšavi. U Izveštaju se navodi da on sadrži „inicijalne informacije“.

102. Prema ovom Izveštaju, 2009. godine, Serbaz je već dve ili tri godine bio angažovan od strane azerbejdžanskih vlasti za realizaciju građevinskih projekata u Azerbejdžanu. Za te potrebe angažovao je državljane Srbije, Bosne i Hercegovine i Severne Makedonije i odveo ih u Azerbejdžan. Nije bilo moguće utvrditi tačan broj radnika koji su odvedeni u Azerbejdžan u tom periodu. Prema različitim procenama, ukupno je bilo nekoliko stotina ljudi, možda oko hiljadu.

103. Serbaz je 2009. godine u Azerbejdžan doveo više radnika nego prethodnih godina. Nasilje prema radnicima intenziviralo se u drugoj polovini 2009. Isplata zarada često je kasnila i radnici su često dobijali zarade niže od obećanih. Od zarada se odbijao iznos kazni zbog kršenja pravila tokom i van radnog vremena. Isplata zarada u potpunosti je prekinuta 12. ili 13. oktobra 2009. godine.

104. U Izveštaju su kao vlasnici Serbaza pod punim imenom i prezimenom identifikovane dve osobe, za koje se pretpostavljalo da su državljani ili Bosne i Hercegovine ili Srbije. Zatim, identifikovane su četiri osobe koje su činile „upravu“ kompanije. Reč je o tri pretpostavljena državljana Bosne i Hercegovine, identifikovana imenom i prezimenom, uključujući S.L. (videti paragraf 60 gore), i jednom državljaninu Azerbejdžana, za koga se govorilo da je bivši policijski službenik i može se identifikovati samo po nadimku „Pukovnik“, a koji je, po mišljenju radnika, delovao kao veza sa državnim organima. Zatim su identifikovana trojica glavnih „nadzornika“ koji su takođe bili zaduženi i za druge nadzornike: dva pretpostavljena državljanina Bosne i Hercegovine, uključujući N.T. (videti paragraf 60 gore), i jedan pretpostavljeni državljanin Azerbejdžana koji se mogao identifikovati jedino po ličnom imenu (R.). Ove osobe opisane su kao surove i nasilne.

105. Radnici su bili angažovani u svojim zemljama od strane predstavnika Serbaza, koji je od njih tražio da potpišu „ugovore“, a koji su pre bili u formi upitnika, a ne ugovora, i samo u jednom primerku po radniku (koji je očito zadržao Serbaz). Troškove puta do Azerbejdžana platili su delimično radnici (lokalni putni troškovi do odlaznog aerodroma), a delom Serbaz (avio karte). Od radnika se navodno tražilo i da unapred uplate izvesnu sumu novca za

potrebe, kako im je rečno, viza i drugih troškova, uz obećanje da će im ti iznosi biti nadoknađeni.

106. S.L. i drugi predstavnici Serbaza sačekali su radnike na aerodromu u Bakuu i odmah im uzeli pasoše, uz obrazloženje da je to neophodno radi regulisanja boravka. Pasoši im nisu vraćeni do povratka. Radnicima nisu obezbeđene radne i boravišne dozvole, te su stoga, nakon isteka vize, u Azerbejdžanu boravili protivzakonito.

107. Oni koji su radili u Bakuu bili su smešteni u pet kuća, a oni koji su radili u Mingečeviru u jednoj kući. Uslovi života bili su loši: nije bilo dovoljno toaleta, bilo je nestašica vode, nije bilo tekuće tople vode, često nije bilo vode za piće i nije bilo dovoljno grejanja. Postojala su stroga interna disciplinska pravila, prema kojima radnicima nije bilo dozvoljeno da bez dozvole napuštaju smeštaj van radnog vremena. Hrana je bila loša, jednolična i nedovoljna, zbog čega su mnogi radnici značajno izgubili na težini. Nakon što je Serbaz „obustavio“ poslovanje u oktobru 2009. godine, obroci su postali još oskudniji. U Mingečeviru, radnici su morali da kupuju dodatnu hranu na kredit u lokalnim prodavnicama jer nisu imali novca.

108. Radili su u dvanaestočasovnim ili dužim smenama, koje su mogle biti dodatno produžene odlukom nadzornika. Jednom prilikom, N.T. je produžio jednu smenu na trideset šest sati. Zaštitne opreme nije bilo ili je bila nedovoljna.

109. Od radnika se zahtevalo da rade čak i kad su bolesni. Nije bilo doktora koji bi se starao o njima. Prisutna je bila samo jedna medicinska sestra iz Severne Makedonije koja nije bila u poziciji da pruži odgovarajuću negu. Tri radnika su navodno umrla od srčanog udara, a Serbaz je njihova tela vratio u njihove domovine.

110. Pre nego što su krenuli u Azerbejdžan, kad su potpisivali „ugovore“, radnicima je bilo obećana satnica od 5 do 7 američkih dolara (5-5,5 američkih dolara tokom prvog meseca, a kasnije više). Međutim, u stvarnosti, oni su bili plaćeni 3 do 4 američka dolara na sat. Usled toga, njihova zarada umanjena je za 1000 do USD 3000 američkih dolara. Od maja do avgusta 2009. godine, zarade uopšte nisu bile isplaćivane. Usled toga, radnici koji su došli u Azerbejdžan u aprilu ili maju 2009. zaradu su prvi put su primili u avgustu ili nisu primili nikakvu zaradu do povratka. Uprava je savetovala radnicima da je „za njihovo dobro“ bolje da zaradu ostave „na čuvanje“ kompaniji do kraja njihovog angažmana. Radnici koji su prihvatili ovaj savet nikada više nisu mogli da povrate svoje zarade.

111. Radnici su često novčano kažnjavani, a kazne su se obično kretale između 100 i 500 američkih dolara, a ponekad i više, zbog kašnjenja pri povratku u smeštaj, napuštanja smeštaja bez dozvole, nenameštanja kreveta, pravljenja pauze na poslu ili napuštanja radnog mesta nekoliko minuta opre isteka radnog vremena, prečestog korišćenja toaleta tokom radnog vremena, konzumiranja alkohola van radnog vremena, ranog odlaska na spavanje i tako dalje.

112. Što se tiče zabrane napuštanja smeštaja bez dozvole, uprava je rekla radnicima da je to neophodno jer nemaju kod sebe svoje pasoše, te policija može da ih zaustavi i uhapsi, u kom slučaju bi Serbaz morao da plati visoku kaznu. U nekim prilikama Serbaz takođe nije davao radnicima da se iz porodičnih razloga vrate svojim kućama.

113. U Izveštaju se takođe navodi da su nekoliko puta radnici bili zatvarani na period do tri dana ili da su uprava i nadzornici na radnike primenjivali fizičku silu zato što su se, na primer, žalili na posao ili od spolja donosili alkoholu ili hranu u smeštaj.

114. U oktobru 2009, „Pukovnik“ je rekao radnicima koji su u to vreme bili u Azerbejdžanu da Serbaz obustavlja svoje poslovanje u Azerbejdžanu. Oni su zatim, o Serbazovom trošku, avionom vraćeni kućama u grupama od deset do četrdeset pet osoba. Pre nego što su se ukrcali u avion, od radnika je traženo da potpišu dokument u kome izjavljuju da su im zarade isplaćene i da su živeli u dobrim uslovima, nakon čega su im isplaćeni određeni novčani iznosi, vraćeni pasoši i oni odvezeni na aerodrom. Neki radnici rekli su da su imali „problema“, koje nisu precizirali, sa službenicima aerodroma ili avio-prevoznika zbog neregulisanog boravka u Azerbejdžanu. Jedan od njih je tvrdio da je morao da podmiti službenike aerodroma da bi mu dozvolili da napusti Baku. Tom prilikom, Pukovnik je lično telefonom pozvao službenike aerodroma da bi se radnicima dozvolilo da prođu.

115. U Izveštaju se navodi da je nacionalni koordinator za suzbijanje trgovine ljudima Azerbejdžana Parlamentu podneo izveštaj o slučaju Serbaz 28. oktobra 2009, u kome se navodi da navodni uslovi rada radnika iz Srbije i Bosne i Hercegovine nisu problem Azerbejdžana, jer su radnici bili zaposleni i potpisali ugovore u tim zemljama.

116. Zatim, u Izveštaju se navodi, bez preciziranja datuma ili detalja, da su se radnici nekoliko puta obraćali policiji u vezi s pretnjama koje su primali, ali bez rezultata. Takođe su uputili pismo Državnom tužilaštvu, ali nisu primili nikakav odgovor. Osim toga, prema izjavama nekih radnika, državni

službenici Azerbejdžana ih nikad nisu posetili, iako su vlasti „znale šta se događa u Serbazu“.

117. Radnici su nevladinim organizacijama rekli da su tražili pomoć od ambasadora Bosne i Hercegovine u Turskoj, koji je u oktobru 2009. poslao konzula da se sastane sa njima. Konzul se sastao sa ministrom omladine i sporta, kao i s radnicima.

B. Savet Evrope: Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA)

118. U nastavku su izneseni izvodi iz Izveštaja GRETA o sprovođenju Konvencije Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima za Azerbejdžan, prvi krug praćenja (usvojen 21. marta 2014, objavljen 23. maja 2014) („GRETA Izveštaj“).

“12. ... Usled brzog ekonomskog razvoja, Azerbejdžan poslednjih godina privlači sve veći broj radnika migranata. Na osnovu nekoliko izveštaja, Azerbejdžan sve više postaje zemlja destinacije za osobe kojima se trguje u cilju radne eksploatacije, posebno u građevinskom sektoru, i u manjoj meri u poljoprivredi i kućnom radu. Dok su vlasti Azerbejdžana svesni migracionih trendova, oni ne smatraju Azerbejdžan zemljom destinacije za trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije...

...

54. GRETA konstatuje da je u Azerbejdžanu fokus suštinski na suzbijanju trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije azerbejdžanskih žena u inostranstvu, dok se nedovoljno pažnje poklanja trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije, posebno kada se događa u Azerbejdžanu.... Vlasti Azerbejdžana priznaju činjenicu da radna eksploatacija može postati problem s porastom radnika migranata i brzim rastom građevinskog sektora, posebno u kontekstu prvih Evropskih igara koje će biti održane 2015. godine u Bakuu. Predstavnici civilnog društva smatraju da je trgovina radnicima migrantima u svrhu radne eksploatacije postala ozbiljan problem u Azerbejdžanu, posebno u građevinskom sektoru i u manjoj meri u poljoprivredi i kućnom radu. Pošto ne postoje novija istraživanja na ovu temu, dimenzije problema trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u Azerbejdžanu još nisu poznate. Organi za sprovođenje zakona i inspektori rada skloni su, navodno, da moguće slučajeve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije vide kao radne sporove između radnika i poslodavaca. GRETA smatra da vlasti Azerbejdžana treba da priznaju pojavu trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i prilagode svoje politike i praktične mere novoj situaciji u Azerbejdžanu.

...

101. GRETA konstatuje da Zakon o suzbijanju trgovine ljudima iz 2005. ne navodi radnike migrante kao grupu podložnu trgovini ljudima... GRETA izražava zabrinutost zbog izveštaja prema kojima se migrantima oduzimaju pasoši, te migranti na nekim gradilištima žive i rade u groznim uslovima. Da bi se uspešnije sprečilo da radnici migranti postanu žrtve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, potrebno je učiniti više na njihovom osnaživanju, tako što će im se dodeliti jasan pravni status i umanjiti prekarnost njihovog boravka u Azerbejdžanu. GRETA razume da je Zakonik o migracijama, koji je stupio na snagu 1. avgusta 2013, instrument koji treba da poboljša

PRESUDA ZOLETIĆ I OSTALI PROTIV AZERBEJDŽANA

zaštitu prava migranata. Naročito, on pojednostavljuje izdavanje radnih dozvola za radnike migrante i osobe bez državljanstva. Pre toga, radne dozvole nisu se mogle produžiti više od četiri puta...

...

106. ... GRETA sa zabrinutošću konstatuje da se, prema trećem izveštaju ECRI za Azerbejdžan, migranti koji rade u nekim sektorima, uključujući građevinarstvo, poljoprivredu i kućni rad, suočavaju s teškoćama zbog čega su podložni ozbiljnim zloupotrebama, uključujući trgovinu ljudima u cilju radne eksploatacije. Ovakvo stanje posledica je vrlo strogih kvota koje se primenjuju na radne dozvole za strance, visokih troškova radnih dozvola, i vremena koje je potrebno za njihovo pribavljanje ili obnavljanje. Smatra se da činjenica da se radna dozvola može dobiti samo na period od godinu dana i da poslodavac mora da plati 1000 AZN (oko hiljadu evra) državi kako bi pribavio dozvolu za prvu godinu, kao i za svaku narednu godinu, podstiče ilegalni rad i doprinosi teškom položaju radnika migranata. U svojim komentarima na nacrt izveštaja, vlasti Azerbejdžana podvukle su da se, po novom Zakoniku o migracijama, prijava za radnu dozvolu mora obraditi u roku od 20 dana, a radna dozvola mora biti izdata poslodavcu u roku od tri dana od donošenja odluke o njenom odobravanju (član 67). Dodatna taksa neće se plaćati u slučajevima kada je potrebna nova dozvola za radnika migranta ili lice bez državljanstva koje prelazi s jednog radnog mesta na drugo u okviru iste kompanije. Po mišljenju GRETA, neke od mera koje bi mogle da unaprede situaciju tako što će omogućiti legalne radne migracije u Azerbejdžan uključuju eliminisanje zavisnosti radnika migranata od poslodavaca koji jedini mogu da podnesu prijavu za gore pomenutu jednogodišnju dozvolu, kao i smanjenje iznosa koji se plaća za pribavljanje jednogodišnje dozvole za rad.

...

121. ... Racije i kontrole koje vrši Odeljenje za suzbijanje trgovine ljudima (povremeno, zajedno sa Službom inspekcije rada i Konfederacijom preduzetnika Azerbejdžana) na gradilištima i drugim mestima gde se angažuju radnici migranti do sada jedva da su dovele do otkrivanja žrtava trgovine ljudima. Odeljenje za suzbijanje trgovine ljudima obavešteno je o tvrdnjama o prinudnom radu, te je izvršilo pregled prostorija, ali nije identifikovan nijedan slučaj trgovine ljudima u cilju radne eksploatacije ...

...

162. Kako je navedeno u paragrafu 54, službenici za sprovođenje zakona i inspektori rada skloni su, navodno, da moguće slučajeve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije vide kao radne sporove između radnika i poslodavca. Čini se da postoji konfuzija u vezi s tim šta su slučajevi trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, a šta sporovi oko zarada i drugih aspekata uslova rada. Nedavno su, u nekim slučajevima, azerbejdžanske vlasti, u saradnji s NVO, uspešno intervenisale (u vansudskom poravnanju) i osigurale da poslodavci radnicima migrantima isplate neisplaćene zarade. Međutim, GRETA ističe da tamo gde situacija odgovara trgovini ljudima u cilju radne eksploatacije, a ne tiče se samo isplate zaostalih zarada, naknadu zarada bi trebalo osigurati, ali to nije dovoljno da se žrtve ovog ozbiljnog kršenja ljudskih prava obeštete za moralnu i materijalnu štetu koju su pretrpele.

...

195. GRETA je obaveštena o takozvanom „SrbAz“ slučaju navodne transnacionalne trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u Azerbejdžanu, u koju su bili uključeni muškarci iz Bosne i Hercegovine, Srbije i „Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije“. Godine 2009, navodne žrtve prihvatile su ponudu da rade kao

PRESUDA ZOLETIĆ I OSTALI PROTIV AZERBEJDŽANA

građevinski radnici u Azerbejdžanu, koju su dobili od kompanije „SerbAz Project Design and Construction LLC“ registrovane u Holandiji i Azerbejdžanu. Čini se da su odmah po dolasku u Azerbejdžan njihovi pasoši bili oduzeti i da su raspoređeni da rade na različitim gradilištima koje je čuvalo naoružano obezbeđenje. Nakon radnog vremena bili su zatvoreni, smešteni u vrlo lošim uslovima, a zarade im nisu bile isplaćivane. Osim toga, radnici su navodno bili podvrgnuti visokim novčanim kaznama za „disciplinske prekršaje“, te zlostavljani fizički i psihološki. NVO Astra iz Srbije objavila je izveštaj o ovom slučaju, prema kome je troje radnika umro od srčanog udara, što nije bilo praćeno istragom. Prema Astri, nikakva istraga nije pokrenuta u Azerbejdžanu i odbačene su sve pritužbe protiv policije i tužilaštva zbog toga što nisu sproveli istragu.

196. Tokom posete Azerbejdžanu, delegacija GRETA postavila je pitanja o ovom slučaju na sastancima s predstavnicima Ministarstva unutrašnjih poslova i Državnog tužilaštva. Vlasti Azerbejdžana obavestile su delegaciju da, nakon što je obavilo razgovor sa značajnim brojem radnika, Odeljenje za suzbijanje trgovine ljudima zaključilo je da nije moguće prepoznati nijedan znak trgovine ljudima ili prinudnog rada. Nijedna osoba obuhvaćenih ovim slučajem nije identifikovana kao žrtva trgovine ljudima u Azerbejdžanu. Nekima od njih isplaćene su zarade koje im je kompanija dugovala (isplaćeno je ukupno četiri miliona evra) zahvaljujući intervenciji civilnog društva i azerbejdžanskih vlasti. U svojim komentarima na nacrt izveštaja, vlasti Azerbejdžana dodale su da je slučaj zaključen 27. aprila 2011, jer se smatralo da ne postoji ništa što bi potkrepilo krivično gonjenje kompanije na osnovu članu 39.1.1. Zakonika o krivičnom postupku. Takođe su izjavili da naknadno nije uložena nikakva pritužba od strane radnika i da je predstavka koju je u ime radnika uložila NVO Azerbejdžanski migracioni centar odbijena od strane Okružnog suda u Narimanovu, a Apelacioni sud u Bakuu potvrdio je ovu odluku 27. aprila 2011. GRETA podseća da je efektivna istraga preduslov za uspešno ispunjenje obaveza strana ugovornica koje proizilaze iz odredbi Konvencije o materijalnom krivičnom pravu (Glava IV), kao i o istrazi, krivičnom gonjenju i procesnom pravu (Glava V), te da nije neophodno da moguća žrtva podnese tužbu da bi se pokrenuli istraga i krivično gonjenje (videti član 27 Konvencije).

C. Savet Evrope: Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI)

119. U nastavku su izneseni izvodi iz trećeg ECRI Izveštaja za Azerbejdžan (četvrti ciklus praćenja) (usvojen 23. marta 2011. i objavljen 31. maja 2011. godine).

„77. Posebno kada je reč o radnicima migrantima, da bi mogli da rade legalno, oni moraju imati važeću radnu dozvolu. Prema zakonski ustanovljenom sistemu, na poslodavcu je da sprovede formalnosti za pribavljanje potrebne radne dozvole i plati taksu u iznosu od AZN 1000 po dozvoli. Dozvole važe godinu dana i ne mogu se obnavljati više od četiri 25 puta. Taksa za obnavljanje dozvole takođe iznosi AZN 1000; u oba slučaja, ovaj iznos odražava nameru vlasti da osigura da radnici migranti zamenjuju domaće radnike samo tamo gde postoji istinska potreba. Svaki poslodavac koji prekrši ova pravila može biti kažnjen visokim novčanim kaznama. ECRI napominje da, iako postojeći sistem ima pozitivnih strana u smislu da je jasan i čini poslodavce potpuno odgovornim za svoje radnje, mnogi izvori iz civilnog društva tvrde da u praksi postoje ozbiljne teškoće, naročito zbog toga što, zbog visokih troškova radne dozvole i vremena koje je potrebno da prođe da bi se radna dozvola pribavila ili

obnovila, mnogi poslodavci pribegavaju nezakonitim praksama zapošljavanja. Međutim, kada se radnici migranti protivzakonito zaposle, oni postaju podložni ozbiljnim zloupotrebama. Prijavljeni su slučajevi gde su poslodavci svesno angažovali radnike migrante bez radne dozvole, pa im zatim, na primer, oduzimali pasoše i druge identifikacione dokumente, nametali im ekstremno teške uslove rada, nisu im isplaćivali zarade, nisu im obezbeđivali zdravstveno osiguranje ili su ograničavali njihovu slobodu kretanja – radnici bez legalnih dokumenata koji su, na primer, bili primorani da žive na gradilištima na kojima su radili ili u kampovima koje su mogli da napuste samo uz odobrenje nadzornika kampa. S tim u vezi, ECRI podvlači da radnici migranti i članovi njihovih porodica, uključujući i one čiji status nije regulisan, moraju imati isto pravo kao državljani Azerbejdžana da ulože pritužbu i iskoriste efektivne prave lekove pred sudovima. Takođe je važno da inspektori rada nemaju obavezu po važećem zakonu da radnike u iregularnoj situaciji prijave imigracionim vlastima, te da mogu da se fokusiraju na mere koje su neophodne da bi se ispravile zloupotrebe koje su izvršili poslodavci.

78. Osim toga, ECRI je obavešten da svaki migrant bez dokumenata koga vlasti zaustave može bez odlaganja biti deportovan. Radi se o osobama koje obično ne poznaju materijalna pravila koja uređuju boravak u Azerbejdžanu; iako organ koji donese odluku o deportaciji ima obavezu da obavesti osobu na koju se ta odluka odnosi o dostupnim pravnim lekovima, bez pristupa pravnom savetovanju ili pravnoj pomoći, ta osoba nema realnu mogućnost da pred sudom ospori meru deportacije pre nego što bude udaljena iz zemlje. Ovi problemi nisu ograničeni na osobe koje su nedavno ušle u zemlju, već se mogu ticati i radnika migranata koji su protivzakonito angažovani i koji se ne usuđuju da kontaktiraju inspekciju rada, pa čak i osoba koje žive u Azerbejdžanu nekoliko godina i koje se, iz ovog ili onog razloga, nalaze u iregularnoj situaciji. U ovom poslednjem slučaju, naročito, nepostojanje načina da se efektivno ospori mera deportacije može imati ozbiljne posledice po privatni i porodični život datih osoba.“

D. Međunarodna organizacija rada

120. Komitet eksperata za primenu Konvencija i preporuka (CEACR) iznela je sledeća zapažanja u vezi sa primenom MOR-ove Konvencije br. 29 (usvojena 2010, objavljena na stotoj sednici MOR-a (2011)):

„Članovi 1(1), 2(1) i 25. Konvencije. Ranjivost radnika migranata u građevinskom sektoru. Komitet konstatuje dopis od 1. septembra 2010. primljen od Međunarodne konfederacije sindikata (ITUC), koji sadrži komentare o primeni Konvencije od strane Azerbejdžana. Takođe konstatuje Vladin odgovor na ovaj dopis primljen 29. novembra 2010. godine.

ITUC-ov dopis sadrži navde u vezi sa situacijom oko 700 radnika iz Bosne i Hercegovine, Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije i Srbije koji su radili na gradilištima kompanije SerbAz Design and Construction u Azerbejdžanu. ITUC se s tim u vezi poziva na izveštaje Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), te ASTRE (Akcija protiv trgovine ljudima), NVO iz Srbije. Prema ovim navodima, radnici su vrbovani u Bosni i Hercegovini. Po dolasku u Azerbejdžan, nisu im obezbeđene radne dozvole, već su imali samo turističke vize; uz to, pasoše su morali da predaju poslodavcu. Bez identifikacionih dokumenata i boravišne dozvole, sloboda kretanja radnika bila je ograničena, a njihov težak položaj pogoršan je činjenicom da su morali da žive na gradilištu, uz strogu zabranu njegovog napuštanja, podvrgnuti kažnjavanju, uključujući fizičko kažnjavanje, ITUC dalje tvrdi da su radnici živeli u užasnim uslovima, sa

PRESUDA ZOLETIĆ I OSTALI PROTIV AZERBEJDŽANA

nedovoljno hrane i vode i bez adekvatne zdravstvene zaštite, što je dovelo do dva smrtna slučaja.

ITUC je izrazio stanovište da u ovom slučaju ima indicija prinudnog rada, što uključuje, između ostalog, upotrebu pretnji i zloupotrebu teškog položaja radnika; prinudu; prevaru u vezi s uslovima života i rada; fizičko kažnjavanje, visoke naknade za zapošljavanje; neisplaćivanje zarada; odbitke od zarade; oduzimanje dokumenata; nepostojanje radnih dozvola; ograničavanje slobode kretanja; nepostojanje regularnih ugovora o radu.

ITUC obaveštava da je predstavnik OEBS-a posetio gradilišta i potvrdio loše životne uslove i očigledne pretnje radnicima. Parlament Azerbejdžana takođe je obavešten o situaciji i raspravljao je o ovom pitanju, što je koincidiralo sa podnošenjem godišnjeg izveštaja Nacionalnog koordinatora za suzbijanje trgovine ljudima Azerbejdžana, u kome se, međutim, kaže da situacija srpskih i bosanskih radnika ne spada u nadležnost Azerbejdžana, jer su radnici ugovore o radu potpisali sa SerbAzom u svojim zemljama porekla. Prema pomenutom ITUC-ovom dopisu, vlasti u Bosni i Hercegovini i Azerbejdžanu pokrenule su neke istrage; Pripremljena je i žalba Ombudsmanu Azerbejdžana, a oko 500 radnika Bosne i Hercegovine spremalo je tužbu sudu u Azerbejdžanu zbog neisplaćenih zarada i drugih povreda prava radnika.

...

U svom odgovoru na komentare koje je podneo ITUC, Vlada je odbacila optužbe, navodeći da radnici SerbAza nisu uložili nikakvu direktnu žalbu Ministarstvu rada i socijalne zaštite stanovništva Republike Azerbejdžan u vezi sa povredom radnih prava. Dalje se tvrdi da je jedina informacija o povredi prava radnika primljena od NVO „Azerbejdžanski migracioni centar“, nakon čega je sprovedena odgovarajuća istraga Državnog inspektorata za rad. Na osnovu te istrage, „utvrđeno je da su neki stručnjaci iz nekoliko stranih zemalja bili na poslovnom putovanju“ za tu kompaniju. Konačno, Vlada obaveštava da kompanija SerbAz nije pribavila nijednu pojedinačnu radnu dozvolu za strane radnike...“.

PRAVO

I. OBIM PREDMETA

121. Na početku, zbog činjenice da podnosioci predstavke u prvobitnoj predstavci nisu jasno izrazili svoje pritužbe na osnovu Konvencije (uporediti, *mutatis mutandis*, *S.M. protiv Hrvatske* [VV], br. 60561/14, stav 335, 25. jun 2020), te da je Država uložila prigovor u vezi sa obimom ovog predmeta (videti paragrafe 122 i 123 dole), Sud smatra da je neophodno prvo se pozabaviti ovim pitanjima.

122. U svojim komentarima na podneske podnosilaca predstavke, tužena Država tvrdila je da, dok su tvrdnje same Države „zasnovane na činjenicama predmeta kako se pojavljuju u materijalima u spisu predmeta“, podnosioci predstavke su u svojim podnescima izneli nove činjenice koji nisu „potkrepljene materijalima u spisu predmeta“. Sud smatra da ova tvrdnja

predstavlja argument da su podnesci podnosilaca predstavke izašli iz obima prvobitne predstavke.

123. Osim toga, u njihovim komentarima na podneske treće strane, Vlade Bosne i Hercegovine, tužena Država tvrdila je da tvrdnje treće strane „izlaze iz obima ove predstavke i moraju se odbaciti“. Tužena Država smatrala je, posebno, da je treća strana „pokušala da zameni argumente podnosilaca predstavke sopstvenim argumentima i da podnese nove činjenice i argumente koji su navodno u vezi s ovim predmetom“, te da je „komentarisala činjenice i osnov predmeta oslanjajući se na ishod postupka sprovedenog mnogo kasnije u odnosu na datum podnošenja ove predstavke“. Tužena Država konstatovala je da, iako se čini da su neki od podnosilaca predstavke učestvovali u postupku vođenom u Bosni i Hercegovini, te su morali imati pristup dokumentarnim materijalima u vezi s tim postupkom i mogli su ga stoga podneti Sudu sami, oni su odlučili da to ne urade.

124. Sud ponavlja da je, u smislu člana 32. Konvencije, obim predmeta „upućenog“ Sudu u vršenju prava na individualnu predstavku određeno pritužbom podnosioca predstavke. Pritužba se sastoji od dva elementa: činjeničnih tvrdnji i pravnih argumenata (videti *Radomilja i drugi protiv Hrvatske* [GC], br. 37685/10 i 22768/12, stav 126, 20. mart 2018). Prema načelu *jura novit curia*, Sud nije vezan pravnim osnovom na koji se poziva podnosilac predstavke na osnovu Konvencije i njenih protokola, već ima ovlašćenje da odluči kako će pravno okarakterisati činjenice sadržane u pritužbi, nakon što ih ispita na osnovu drugih članova ili odredbi Konvencije u odnosu na one na koje se poziva podnosilac predstavke (*ibid.*, videti i, između ostalog, *Molla Sali protiv Grčke*, br. 20452/14, stav 85, 19. decembar 2018).

125. Sud ne može, međutim, da zasniva svoju odluku na činjenicama koje nisu obuhvaćene pritužbom, što znači da, iako Sud ima nadležnost da razmotri okolnosti koje su predmet pritužbe u svetlu Konvencije u celini, ili da „posmatra činjenice na drugačiji način“, on je ipak ograničen činjenicama koje je podnosilac predstavke izneo u svetlu domaćeg prava. Međutim, to ne sprečava podnosioca predstavke da razjasni ili obrazloži svoje prvobitne tvrdnje tokom postupka prema Konvenciji. Sud mora da u obzir uzme ne samo originalnu predstavku, već i dodatne dokumente čija je svrha da originalnu predstavku upotpune tako što će otkloniti sve prvobitne omaške ili nejasnoće. Isto tako, Sud može da razjasni ove činjenice po službenoj dužnosti (videti *Radomilja i ostali*, gore naveden, stavovi 121-22 i 126).

126. U ovom predmetu, u svojoj prvobitnoj predavci Sudu, podnosioci predstavke izneli su opis svoje verzije događaja (kako je opisano u

paragrafima 5-11 gore) i dostavili dokumente u vezi s domaćim parničnim postupkom koji su pokrenuli. Požalili su se, između ostalog, da su odvedeni u Azerbejdžan od strane Serbaza i da su bili „podvrgnuti prinudnom radu“, što predstavlja povredu domaćeg i međunarodnog prava, da su radili bez ugovora i bez radnih dozvola, da su im dokumenta bila oduzeta, da im je sloboda kretanja bila ograničena, i da im od maja 2009. nisu isplaćivane zarade. Podnosioci predstavke su se dalje požalili da domaći sudovi nisu valjano ocenili njihove pritužbe, te da presude domaćih sudova nisu bile obrazložene. Takođe su se požalili da domaći sudovi nisu zaštitili njihove materijalne interese, kao i da nisu razmatrali pitanje nematerijalne štete koju su podnosioci predstavke pretrpeli. Pozvali su se na član 6. Konvencije, član 1. Protokola br. 1. uz Konvenciju i član 2. Protokola br. 4. uz Konvenciju.

127. Dana 6. jula 2017, tužena Država obavještena je o pritužbama podnosioca predstavke, i upućena su joj pitanja po osnovu članovima 4, stav 2. i 6. Konvencije, te člana 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju, a ostatak predstavke proglašen je neprihvatljivim. U vezi s članom 4, stav 2. Konvencije, Državi su upućena pitanja o tome da li je bilo povrede te odredbe po osnovu toga što Država nije ispunila svoje pozitivne obaveze koje prema ovoj odredbi ima.

128. S tim u vezi, imajući vrhovno ovlašćenje da pravno okarakteriše činjenice predmeta na osnovu načela *jura novit curia*, Sud smatra da podnesci podnosioca predstavke u njihovoj prvobitnoj predstavci, u materijalnom smislu, predstavljaju pritužbu po članu 4, stav 2. Konvencije, iako se podnosioci predstavke nisu izričito pozvali na tu odredbu. Država nije iznela nijedan eksplicitan prigovor u tom smislu i, sasvim suprotno, prihvatila je da trgovina ljudima i prinudni i obavezni rad čine „predmet pritužbi podnosioca predstavke“.

129. Potom, u svojim komentarima na podneske Države, podnosioci predstavke naveli su da član 4. Konvencije zahteva od država članica da kazne i efektivno krivično gone sve radnje koje su u suprotnosti s ovim članom, uz svoje ostale pozitivne obaveze, kao što je usvajanje zakonskog i upravnog okvira koji te radnje zabranjuje i kažnjava. Odgovarajući naročito na prigovor Države da podnosioci predstavke nisu iscrpli domaće pravne lekove, jer nisu podneli krivičnu prijavu koja se odnosi na njihove pritužbe u vezi sa prinudnim radom i trgovinom ljudima (videti paragraf 171 dole), podnosioci predstavke pozvali su se na član 265.5. ZKP, prema kome parnični sudovi imaju obavezu da obaveste tužilačke organe ako, nakon što razmotre tužbu u parničnom postupku, utvrde da u radnjama stranki u sporu ili drugih lica postoje elementi krivičnog dela. Takođe su napomenuli da

domaći organi nisu propisno istražili njihove navode, iako su bili „dobro upoznati“ sa njima (videti paragraf 172 dole).

130. U svetlu opisanog, Sud smatra da prigovor Države, sumiran u paragrafu 122 gore, može da se razume kao tvrdnja da je obim suštinske pritužbe podnosioca predstavke prema članu 4, stav 2. Konvencije, kako je prvo navedeno u prvobitnoj predstavci, ograničen samo na pitanje pravičnosti parničnog postupka, a da naknadno istaknute tvrdnje u vezi sa neprimenjivanjem krivičnopravnih mehanizama zaštite od strane tužene Države predstavljaju nova pitanja koja izlaze iz obima ovog predmeta, zbog čega Sudu nije moguće da ih razmatra.

131. Međutim, Sud ne može da prihvati ovaj argument u ovom predmetu. Tačno je da se tvrdnje koje su podnosioci predstavke izneli u svojoj prvobitnoj predstavci tiču, između ostalog, različitih okolnosti u vezi sa navodnim prinudnim ili obaveznim radom i trgovinom ljudima kojima su bili podvrgnuti, i njihova pritužba izričito se odnosi samo na za njih nepovoljnu odluku domaćih parničnih sudova, ne spominjući nikakve krivične žalbe, niti dužnost Države da pokrene i sprovede efektivnu krivičnu istragu. Ipak, „činjenični podnesci“ koje čine suštinu pritužbe po članu 4, stav 2, kako tvrde podnosioci predstavke i kako proizilazi iz prvobitne predstavke ocenjene u celosti, ticali su se, kao prvo, postupanja koje navodno predstavlja prinudni rad i trgovinu ljudima i, kao drugo, u opštijim crtama, navodnog propuštanja Države da preduzme efektivnije korake u vezi s njihovim pritužbama na takvo postupanje. Po mišljenju Suda, naknadni podnesci podnosioca predstavke, iako vrlo kratki, predstavljaju obrazloženje ove pritužbe, pri čemu su oni takođe naveli propuštanje domaćih vlasti da primene krivičnopravne mehanizme zaštite. Drugim rečima, dodatni pravni argumenti izneseni u podnesku podnosioca predstavke predstavljaju razradu argumenata koji su predstavljani u prvobitnoj pritužbi na osnovu činjenica iznesenih u predstavci.

132. Osim toga, u vezi s pritužbom prema članu 4, stav 2. Konvencije, naročito, Sud konstatuje da opšti okvir pozitivnih obaveza prema tom članu uključuje: (1) dužnost da se ustanovi zakonodavni i upravni okvir koji zabranjuje i kažnjava postupanje koje je u suprotnosti sa tom odredbom; (2) dužnost, u određenim okolnostima, preduzimanja operativnih mera zaštite žrtava ili mogućih žrtava od takvog postupanja; i (3) procesnu obavezu sprovođenja istrage u vezi sa situacijama koje potencijalno mogu predstavljati takvo postupanje (videti paragrafe 182 *et seq.* dole). Razmotrivši tvrdnje podnosioca predstavke, Sud konstatuje da, iako su se pozvali na dužnost Države da ustanovi relevantan zakonodavni i upravni okvir, oni nisu

izneli nikakve konkretne argumente u vezi sa nedostacima u zakonodavnom i upravnom okviru koji je postojao u tuženoj Državi u relevantno vreme. Takođe, oni nisu tvrdili da vlasti nisu preduzele operativne mere u vreme kad su bili izloženi navodnom postupanju na koje se njihova pritužba odnosi. Njihovi argumenti, iako kratki, ticali su se samo propuštanja domaćih vlasti i sudova da efektivno razmotre i istraže njihove navode.

133. Prema tome, Sud smatra da obim predmeta koji ima pred sobom, u smislu njegove pravne karakterizacije, uključuje pravna pitanja na osnovu članova 4, stav 2. i 6. Konvencije i člana 1. Protokola br. 1. uz Konvenciju. Naročito što se tiče pritužbe na osnovu člana 4, stav 2. Konvencije, njen obim u ovom predmetu tiče se navodnog propuštanja tužene Države da ispuni svoju procesnu obavezu da istraži navode za potencijalnu trgovinu ljudima i prinudni i obavezni rad. Stoga je suštinski reč o procesnom pitanju.

134. Taj zaključak ne dovodi u pitanje dalju ocenu i zaključak o stvarnoj primenljivosti i području zaštite garantovane Konvencijom za dela na koje se odnosi pritužba podnosilaca predstavke (uporediti, *mutatis mutandis*, *S.M. protiv Hrvatske*, gore naveden, stav 229).

135. Što se tiče prigovora Države u vezi s podnescima koje je iznela treća strana, Sud konstatuje da Država nije osporila tačnost dokumenata koje je dostavila treća strana, već je samo uložila prigovor na to da Sud te dokumente razmotri. Sud ponavlja, u tom smislu, da on mora da uzme u obzir ne samo prvobitnu predstavku, već i sve dodatne dokumente, te da čak može po službenoj dužnosti da razjašnjava činjenice (videti paragraf 125 gore). Osim toga, u skladu sa svojom širokom poljem slobodne procene u ovom smislu, Sud će doneti zaključke na osnovu slobodne ocene svih dokaza, uključujući zaključke koji mogu proizaći iz činjenica i podnesaka stranaka (videti *Merabishvili protiv Gruzije* [VV], br. 72508/13, stav 315, 28. novembar 2017). Sud takođe uzima u obzir poseban kontekst ovog predmeta, koji uključuje pitanja u vezi s navodnom prekograničnom trgovinom ljudima, što takođe dovodi do pitanja efektivne saradnje između relevantnih organa uključenih država (videti paragraf 119 dole). Sud smatra da određeni podnesci i dokumenti koje je iznela treća strana, naročito oni opisani u paragrafima 35-59 gore, imaju neposredan značaj za činjenična i pravna pitanja koja spadaju u obim ovog predmeta i, štaviše, uklanjaju određene činjenične greške i nejasnoće u podnescima podnosilaca predstavke, kao i u podnescima tužene Države, a koji nisu sadržali nijedan relevantan dokumenat. Ti podnesci i dokumenti naročito razjašnjavaju određena činjenična pitanja u vezi s pitanjima navodnog neispunjenja pozitivnih

obaveza iz člana 4, stav 2. Konvencije od strane tužene Države, što je pitanje koja spada u obim ovog predmeta. Prema tome, oni se moraju uzeti u obzir.

136. Konačno, što se tiče informacija u vezi s krivičnim postupcima vođenim u Bosni i Hercegovini i presuda donetih u tim postupcima nakon što je ova predstavka već bila podnesena Sudu, Sud konstatuje da, iako se ove presude pozivaju na relevantne činjenice, ocene i zaključci do kojih se došlo u tim postupcima nisu predmet razmatranja Suda u ovom predmetu. U okviru obima ovog predmeta, Sud je pozvan da razmatra samo pritužbe iznesene protiv tužene Države koje odgovaraju vremenskom periodu pre datuma podnošenja ove predstavke Sudu.

II. NAVODNA POVREDA ČLANA 4, STAV 2. KONVENCIJE

137. Pozivajući se na član 6. Konvencije, član 1. Protokola br. 1. uz Konvenciju i, u materijalnom smislu, na član 4, stav 2. Konvencije, podnosioci predstavke pritužili su se da su bili žrtve prinudnog rada i trgovine ljudima, da su u Azerbejdžanu radili bez ugovora i radne dozvole, da su im pasoši bili oduzeti, da im je poslodavac ograničavao slobodu kretanja, te da im zarade nisu isplaćivane počev od maja 2009. godine do njihovog napuštanja Azerbejdžana. Dalje su se pritužili da tužena Država nije ispunila svoju procesnu obavezu prema Konvenciji i da su domaći sudovi koji su razmatrali njihove pritužbe doneli neobrazložene presude.

138. Razmotrivši okolnosti na koje su se podnosioci predstavke pritužili i način na koji su njihove pritužbe formulisane, Sud smatra da je primereno da pritužbe podnosilaca predstavke razmotri samo na osnovu člana 4, stav 2. Konvencije. (za sličan pristup videti, na primer, *T.I. i drugi protiv Grčke*, 40311/10, stav 97, 18. jul 2019). Član 4, stav 2. Konvencije glasi:

„2. Ni od koga se ne može zahtevati da obavlja prinudni ili obavezni rad.”

A. Prihvatljivost

1. Status žrtve

139. Sud konstatuje da Država nije osporila status žrtve podnosilaca predstavke. Međutim, ovo jeste pitanje koje spada u nadležnost Suda i koje on nije sprečen da ispita po sopstvenoj volji (videti *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy protiv Finske* [VV], br. 931/13, stav 93, 27. jun 2017). Da bi mogao da podnese predstavku, na osnovu člana 34, podnosilac predstavke mora biti u stanju da pokaže da je on ili ona „direktno pogođen“ merom koja je predmet pritužbe (videti *Tănase protiv Moldavije*

[VV], br. 7/08, stav 104, ESLJP 2010, i *Lambert i drugi protiv Francuske* [VV], br. 46043/14, stav 89, ECHR 2015 (izvodi)).

140. Sud konstatuje da kopije strana pasoša koje su podnela dva podnosioca predstavke sadrže samo nečitljive slike nečega što može biti azerbejdžanska viza, da četiri podnosilaca predstavke nisu dostavili nikakve kopije svojih pasoša ili nekog drugog putnog dokumenta, te da je trinaest ostalih podnosilaca podnelo kopije svojih pasoša bez ijedne stranice koja sadrži azerbejdžansku vizu ili ulazni i izlazni pečat Azerbejdžana. Ni u jednom trenutku tokom postupka pred Sudom ovih devetnaest radnika nije dalo nikakvo objašnjenje za nedostavljanje jasnog dokumentarnog dokaza da su bili u Azerbejdžanu, niti je dostavilo makar konkretnije informacije u vezi s tačnim vremenskim periodima tokom kojih je svaki od njih radio u Azerbejdžanu. Stoga, postavlja se pitanje da li su ovi podnosioci adekvatno potkrepili svoje tvrdnje da su bili žrtve navodne povrede.

141. Sud u tom smislu konstatuje da su svi podnosioci predstavke, uključujući prethodno pomenutu devetnaesticu, predložili sažetu verziju događaja, koja jeste kratka i nedostaju joj individualizovani činjenični detalji (videti paragrafe 5-9 gore). Na domaćem nivou, svi oni bili su stranke u relevantnim sudskim postupcima (videti paragrafe 18-54 gore) i domaći sudovi nikad nisu osporili tvrdnju podnosilaca predstavke da su svi oni radili u Azerbejdžanu. Osim toga, tuženi u ovim postupcima, Serbaz, nije tvrdio da ijedan podnosilac predstavke nije bio među radnicima „privremeno raspoređenim“ u Azerbejdžanu, niti je Država izričito tvrdila da ijedan podnosilac predstavke nije bio u Azerbejdžanu.

142. Razmotrivši prethodno navedeno, Sud smatra da svi podnosioci predstavke mogu da tvrde da su žrtve navodne povrede.

2. *Primenljivost člana 4, stav 2. Konvencije*

(a) **Podnesci stranaka**

143. Kako je gore konstatovano, Država je prihvatila da trgovina ljudima i prinudni i obavezni rad čine „predmet pritužbi podnosilaca predstavke“. Međutim, iako nije izričito uložila prigovor po pitanju primenljivosti, Država je iznela tvrdnje koje suštinski mogu da se razumeju kao dokazivanje da član 4, stav 2. Konvencije nije primenjiv na te pritužbe. Naročito, Država tvrdi da podnosioci predstavke nisu izneli „dokazivu tvrdnju“ u vezi s uslovima svog rada. Vlada je tvrdila da podnosioci predstavke nisu izneli nikakav dokaz u vezi sa svojim navodima bilo pred domaćim sudovima, bilo pred ovim Sudom, makar u vidu fotografija ili video zapisa njihovih navodnih uslova života i rada. Njihove pritužbe bile su ograničene na neodređene i uopštene

izjave i nisu dostavili detaljan opis navodnih događaja kako bi „pojasnili prirodu i stepen njihovih problema“. Podnosioci predstavke nisu čak dostavili ni detaljne informacije o datumima njihovog dolaska i odlaska iz Azerbejdžana. Što se tiče pisma Danskog saveta za izbeglice, Država je tvrdila da vreme u koje je organizacija navodno dostavila humanitarnu pomoć migrantima (novembar 2009) „nije odgovaralo“ navodu da su, do novembra 2009, podnosioci predstavke napustili Azerbejdžan i, osim toga, ne precizira „kategoriju migranata“ i njihova imena. Zatim, Država je tvrdila da podnosioci predstavke domaćim sudovima nisu podneli kopiju ASTRINOG Izveštaja.

144. Podnosioci predstavke ponovili su svoju tvrdnju da su bili podvrgnuti trgovini ljudima i prinudnom radu i naveli da su podneli relevantne dokaze, uključujući ASTRIN Izveštaj, Sudu i domaćim sudovima.

(b) Komentari treće strane

145. Treća strana, Vlada Bosne i Hercegovine, tvrdila je da dostupni materijali i izveštaji sadrže dovoljno elemenata koji potkrepljuju tvrdnje podnosioca predstavke. Osim toga, uzimajući u obzir težak položaj u kome su se podnosioci predstavke našli, kao što je navodno ograničavanje njihove slobode kretanja i navodno ograničeni kontakti sa spoljnim svetom, neposedovanje pasoša ili drugih dokumenata zbog čega su bili u strahu od vlasti, nadzor od strane čuvara, i nedostatak novca, bilo bi objektivno teško za podnosioca predstavke u to vreme da prikupljaju fizičke dokaze koji bi potkrepili njihove navode.

(c) Ocena Suda

(i) Pojam prinudnog ili obaveznog rada i trgovine ljudima

146. Engleska reč *labour* često se koristi u užem smislu da označi manuelan rad, ali takođe ima i šire značenje francuske reči *travail*, a to je značenje koje treba usvojiti u ovom kontekstu. Sud nalazi potvrdu toga u definiciji iz člana 2, 1. Konvencije br. 29 („svaki rad ili služba“ / (*all work or service, tout travail ou service*), u članu 4, stav 3(d) Evropske konvencije („rad ili služba“ / *any work or service, tout travail ou service*), te u samom nazivu Međunarodne organizacije rada (*International Labour Organisation / Organisation Internationale du Travail*), čije aktivnosti ni na koji način nisu ograničene na sferu manualnog rada (videti *Van der Musselle protiv Belgije*, 23. novembar 1983, stav 33, Serija A br. 70, i *S.M. protiv Hrvatske*, gore naveden, stav 282).

147. Izraz „prinudni rad“ asocira na fizičku ili psihološku prinudu. Što se tiče izraza „obavezni rad“, on se ne može odnositi na baš svaki oblik zakonite prinude ili obaveze. Na primer, ne može se smatrati da rad koji se obavlja pri izvršenju slobodno zaključenog ugovora spada u polje primene člana 4. Konvencije samo na osnovu toga što je jedna od strana dogovorila sa drugom da obavi neki posao, te će biti kažnjena ako svoje obećanje ne ispuni. Ono što mora postojati je rad „koji se [...] pod pretnjom bilo kakve kazne“, a koji se obavlja protiv volje osobe koja ga obavlja, to jest, rad za koji se ta osoba „nije dobrovoljno ponudila“. U predmetu *Van der Mussele* (gore naveden), Sud je utvrdio da argumentu u vezi s „ranijim pristankom“ podnosioca predstavke treba dati „relativnu težinu“, te se stoga odlučio za pristup koji uzima u obzir sve okolnosti slučaja. Naročito, primetio je da se u određenim slučajevima ili okolnostima, data „usluga ne može tretirati kao dobrovoljno prihvaćena unapred“ od strane pojedinca. Prema tome, punovažnost pristanka mora se ceniti u svetlu svih okolnosti nekog predmeta (videti *Chowdury i drugi protiv Grčke*, br. 21884/15, stav 90, 30. mart 2017).

148. Izraz „prinudni ili obavezni rad“ iz člana 4. Konvencije ima za cilj da pruži zaštitu od slučajeva ozbiljnog iskorišćavanja, nezavisno od toga da li su, u određenim okolnostima nekog predmeta, ti slučajevi povezani s posebnim kontekstom trgovine ljudima (videti *S.M. protiv Hrvatske*, gore naveden, stav 300).

149. U predmetu *Chowdury i drugi* (gore naveden), Sud je razmatrao pojam „pristanka“, naglašavajući da se, „kad poslodavac zloupotrebi svoja ovlašćenja ili iskorištava položaj bespomoćnosti svojih radnika kako bi ih izrabljivao, oni se ne nude za rad dobrovoljno“. Prema tome, Sud je nadalje naglasio da „prethodni pristanak žrtve nije dovoljan da se isključi karakterizacija rada kao prinudnog rada“ i da je „pitanje nudi li se neka osoba za rad dobrovoljno činjenično pitanje koje se mora ispitati u svetlu svih relevantnih okolnosti nekog predmeta“ (videti *S.M. protiv Hrvatske*, gore naveden, stav 285).

150. Da bi objasnio pojam „prinudnog ili obaveznog rada“ u smislu značenja člana 4, stav 2. Konvencije, Sud naglašava da rad koji se od neke osobe zahteva pod pretnjom „kazne“ ne predstavlja nužno „prinudni ili obavezni rad“ koji se ovom odredbom zabranjuje. Posebno se mora uzeti u obzir priroda i količina aktivnosti o kojoj je reč. Ove okolnosti omogućavaju da se razlikuje „prinudni rad“ od rada koji se osnovano može zahtevati po osnovu porodične pomoći ili suživota. U tom smislu, Sud se u predmetu *Van der Mussele* (gore naveden) naročito pozvao na pojam „nesrazmernog tereta“ kada je utvrđivao da li je advokatski pripravnik bio izložen prinudnom radu

kada se od njega tražilo da postupa, tj. da besplatno zastupa klijente kao dodeljeni branilac (videti *Chowdury i drugi*, gore naveden, stav 91).

151. Pojam „kazne“ treba razumeti u širokom smislu, što potvrđuje korišćenje izraza „bilo kakva kazna“. „Kazna“ može označavati i fizičko nasilje ili ograničavanje, ali može biti i suptilnijeg oblika, psihološke prirode, kao što su pretnje potkazivanjem žrtava policija ili imigracionim vlastima ako je njihov imigracioni status nezakonit (videti *C.N. i V. protiv Francuske*, br. 67724/09, stav 77, 11. oktobar 2012; *Tibet Menteş i drugi protiv Turske*, br. 57818/10 i 4 drugi, stav 67, 24. oktobar 2017; i *S.M. protiv Hrvatske*, gore naveden, stav 284).

152. Sud smatra da je trgovina ljudima, po samoj svojoj prirodi i cilju iskorišćavanja, zasnovana na vršenju atributa prava vlasništva. Trgovina ljudima ljudska bića tretira kao robu koja se kupuje i prodaje i stavlja u prinudni rad, često uz malu ili nikakvu zaradu, obično u industriji seksa, ali i u drugim oblastima. Ona podrazumeva strogi nadzor nad aktivnostima žrtava, čije kretanje je često ograničeno. Podrazumeva upotrebu nasilja i pretnji prema žrtvama, koje žive i rade u lošim uslovima. U eksplanatornom izveštaju uz Konvenciju Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima trgovina ljudima se opisuje kao savremen oblik trgovine robljem koja je u prošlosti postojala širom sveta (videti *Rantsev protiv Kipra i Rusije*, br. 25965/04, stav 281, ESLJP 2010 (izvodi), i *M. i ostali protiv Italije i Bugarske*, br. 40020/03, stav 151, 31. jul 2012).

153. Nema sumnje da trgovina ljudima ugrožava ljudsko dostojanstvo i osnovne slobode žrtava, te se ne može smatrati spojivom s demokratskim društvom i vrednostima iznesenim u Konvenciji. Imajući u vidu posebna svojstva Konvencije kao ugovora o ljudskim pravima, te činjenicu da je ona živi instrument koji se mora tumačiti u okviru današnjih uslova, postoje dobri razlozi za prihvatanje tvrdnje da je opšta pojava trgovine ljudima u suprotnosti s duhom i svrhom člana 4. i stoga spada u opseg jemstava koje pruža ta odredba (videti *S.M. protiv Hrvatske*, citirano gore, stavovi 292 i 303).

154. Dok se član 4. Konvencije odnosi samo na tri pojma, naime, ropstvo i služenje u članu 4, stav 1, te prinudni ili obavezni rad u članu 4, stav 2, Sud ponavlja da, kako je objašnjeno u presudi Velikog veća u predmetu *S.M. protiv Hrvatske*, pojam trgovine ljudima, u svim svojim mogućim oblicima, spada u područje primene člana 4. Konvencije posmatranog u celini (*ibid.*, stavovi 286-97 i 303). Prema tome, pojam trgovine ljudima u svrhu prinudnog ili obaveznog rada spada u područje primene člana 4, stav 2. Konvencije.

155. Sporno ponašanje može otvoriti pitanje trgovine ljudima po članu 4. Konvencije samo ako su prisutni svi sastavni elementi (radnja, sredstvo, svrha) međunarodne definicije trgovine ljudima. Drugim rečima, držeći se načela skladnog tumačenja Konvencije i ostalih instrumenata međunarodnog prava, i u svetlu činjenice da sama Konvencija ne definiše pojam trgovine ljudima, nije moguće neko ponašanje ili situaciju okarakterisati kao trgovinu ljudima ako ne ispunjava kriterijume ustanovljene za tu pojavu u međunarodnom pravu. Iz perspektive člana 4. Konvencije, pojam trgovine ljudima uključuje trgovinu ljudskim bićima, i nacionalnu i transnacionalnu, nezavisno od toga da li je povezana s organizovanim kriminalom ili nije, u meri u kojoj su prisutni sastavni elementi međunarodne definicije trgovine ljudima iz Konvencije Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima i Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom koja dopunjuje Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Takvo postupanje ili takva situacija trgovine ljudima tada spada u područje primene člana 4. Konvencije (*ibid.*, stavovi 289-90, 296-97 i 303).

(ii) *Da li su okolnosti ovog predmeta otvorile pitanje po članu 4 stav 2 Konvencije*

156. U pogledu primenjivosti zaštite iz članu 4 u odnosu na pitanja koja su predmet pritužbe u ovom predmetu, Sud konstatuje da, kada je pritužba podnosioca predstavke suštinski procesne prirode, kao u ovom predmetu, on mora ispitati da li su, u okolnostima konkretnog predmeta, podnosioci predstavke izneli dokazive tvrdnje ili da li su postojali dokazi *prima facie* o tome da su bili podvrgnuti takvom zabranjenom postupanju. To suštinski odgovara pristupu Suda u drugim predmetima koji se odnose, konkretno, na član 3. Konvencije. Zaključak o tome da li je nastala procesna obaveza domaćih vlasti mora se zasnivati na okolnostima koje su prevladavale u vreme kada su izneseni relevantni navodi ili kada su dokazi *prima facie* o postupanju u suprotnosti s članom 4. dostavljene vlastima (videti, *mutatis mutandis*, *S.M. protiv Hrvatske*, gore naveden, stavvi 324-25, uz ostale pobrojane reference).

157. Sud takođe ponavlja da je pitanje da li određena situacija uključuje sve sastavne elemente „trgovine ljudima“ i/ili otvara li zasebno pitanje prinudnog ili obaveznog rada činjenično pitanje koje se mora ispitati u svetlu svih relevantnih okolnosti nekog predmeta (videti *S.M. protiv Hrvatske*, gore naveden, stav 303 (iv), i *Chowdury i drugu*, gore naveden, stav 101).

158. Sud konstatuje da se pritužbe u vezi sa situacijom u Serbazu generalno odnose na period približno od maja do novembra 2009. godine.

Iako podnosioci predstavke nisu dostavili tačne datume svog dolaska i odlaska iz Azerbejdžana, iz dostupnih dokumenata u spisu predmeta (videti paragraf 20 gore), kao i na osnovu naoda podnosilaca predstavke da je većina njih boravila u Azerbejdžanu tokom perioda od šest ili više meseci, te informacije o dužini boravka (šest i više meseci) u dopisu Odeljenja za suzbijanje trgovine ljudima od 18. novembra 2010. (videti paragraf 49 gore) koja to potkrepljuje, čini se da period tokom kog su podnosioci predstavke radili u Azerbejdžanu odgovara, u celini ili makar delimično, periodu u odnosu na koji su pritužbe iznesene.

159. Podnosioci predstavke požalili su se pred domaćim građanskim sudovima da su im za vreme boravka u Azerbejdžanu bili oduzeti pasoši, da za njih nisu pribavljene radne dozvole, da su im uslovi života bili loši i ne higijenski, da nisu imali pristup odgovarajućoj zdravstvenoj zaštiti, da im je poslodavac ograničavao slobodu kretanja, da im nisu bile isplaćene zarade i da su bili podvrgnuti kažnjavanju u vidu novčanih kazni, prebijanja i zatvaranja.

160. Sud konstatuje da su činjenični podnesci podnosilaca predstavke pred domaćim sudovima i Sudom uopšteno kratki i ne daju detaljne podatke o svakom podnosiocu, ili makar o nekim podnosiocima predstavke. Ipak, dostavljen opšti opis uslova života i rada, koliko god oskudan on bio u parničnoj tužbi podnosilaca predstavke, ukazivao je na nekoliko indikatora postupanja koje je u suprotnosti s članom 4. Konvencije).

161. Osim toga, podnosioci predstavke takođe su se pozvali, i pred domaćim sudovima i pred Sudom, na dodatni materijal koji potkrepljuje njihove tvrdnje, konkretno, na ASTRIN Izveštaj, čija sadržina daje detaljniji opis iznesenih navoda o postupanju prema radnicima od strane Serbaza, i sadrži dodatne informacije u pogledu moguće situacije prinudnog ili obaveznog rada i trgovine ljudima. Sud smatra da su domaći sudovi u dovoljnoj meri bili obavešteni o postojanju i sadržini ASTRINOG Izveštaja.

162. ASTRIN Izveštaj dao je više detalja i dodatne informacije u vezi s navodima podnosilaca predstavke, naročito u pogledu, između ostalog, okolnosti pod kojima su radnici angažovani u svojim domovinama, nepostojanja ne samo radnih, već i boravišnih dozvola, navodnog prinudnog rada čak i kad su radnici bili bolesni, navodnih pretnji da će radnike uhapsiti lokalna policija ako napuste smeštaj bez pasoša i dozvole poslodavca, navodno neadekvatne ishrane, navodno neumerenog prekovremenog rada, i nekoliko navodnih incidenata kada je navodno bila upotrebljena sila i zatvaranje radnika.

163. Dok se u ASTRINOM Izveštaju izričito kaže da njegova sadržina predstavlja „inicijalne informacije“, ta sadržina zasnovana je na izjavama radnika koji su navodno bili u istoj ili sličnoj situaciji kao podnosioci predstavke tokom istog perioda (videti paragraf 103 *et seq.* gore), a ti iskazi možda uključuju iskaze nekih od podnosilaca predstavke. Tačno je da jedan NVO izveštaj sam po sebi ne može imati značajnu dokaznu vrednost bez dalje istrage. Međutim, imajući u vidu polje ekspertize NVO uključenih u izradu ovog izveštaja, a to je pomoć radnicima migrantima i borba protiv trgovine ljudima, informacije *prima facie* koje on sadrži potkrepljuju tvrdnje podnosilaca predstavke.

164. Sud primećuje da postoje neke očigledne moguće nedoslednosti između izjava podnosilaca predstavke i izjava iz ASTRINOG Izveštaja, kao i neke interne nedoslednosti u izjavama u ASTRINOM Izveštaju. Na primer, dok su podnosioci predstavke naveli da nisu uopšte bili plaćeni od maja 2009, u jednom delu ASTRINOG Izveštaja kaže se da je do potpune obustave isplate zarada došlo u oktobru 2009, ali kasnije se kaže da je do toga došlo u maju 2009. (videti paragrafe 103 i 110 gore). U ASTRINOM Izveštaju se na nekoliko mesta kaže da su radnici bili plaćeni manje nego što ime je obećano, da neki radnici „zarade nikad nisu uspeli da povrate“, ali ipak, po odlasku iz Azerbejdžana, radnicima su plaćeni neki iznosi. Uprkos tome, Sud smatra da su okolnosti svakog pojedinačnog radnika mogle biti različite i da je, uprkos nekim nedoslednostima u sažecima izjava, ukupna sadržina navoda podnosilaca predstavke i navoda sadržanih u ASTRINOM Izveštaju u celini konzistentna, kada je reč o neplaćanju ili kašnjenju u isplati zarada i umanjivanju zarada u različitim periodima počev od maja 2009.

165. Osim toga, Sud konstatuje da je bilo i drugih informacija na koje su se pozvali podnosioci predstavke ili koje su na drugi način dostavljene domaćim sudovima i drugim organima, kao što je pismo Danskog saveta za izbeglice (videti paragraf 11 gore), informacije sadržane u dopisima koje je AMC slao organima za sprovođenje zakona (videti paragraf 37 gore), izjava koju je predstavica AMC dala kao svedok pred Apelacionim sudom u Bakuu (videti paragraf 31 gore) i informacije sadržane u zahtevima za pružanje pravne pomoći Tužilaštva Bosne i Hercegovine (videti paragrafe 43-44 gore). Sve navedeno pruža informacije koje potkrepljuju pritužbe radnika koji su navodno bili u istoj ili sličnoj situaciji kao podnosioci predstavke u istom vremenskom periodu. Što se tiče argumenta Države o tome da se vremenski period koji se pominje u pismu Danskog saveta za izbeglice i datum kada su poslednji Serbazovi radnici napustili Azerbejdžan ne poklapaju, Sud, razmotrivši ostale informacije i dokumente u spisa predmeta (videti paragrafe 6, 26(ii) i 114 gore), konstatuje da su različiti izvori dali različite ili

neprecizne informacije u pogledu datuma odlaska poslednjih radnika i da, stoga, vremenski period spomenut u pismu nije nužno nesaglasan sa tom informacijom.

166. Sud smatra da su pomenuti navodi u vezi s fizičkim i drugim vrstama kažnjavanja, zadržavanjem dokumenata i ograničavanjem slobode kretanja koja je pravdana opasnošću od mogućeg hapšenja podnosilaca predstavke od strane lokalne policije zbog njihovog neregularnog boravka u Azerbejdžanu (bez radne i boravišne dozvole), ukazivali na moguću fizičku i psihološku prinudu i rad iznuđen pod pretnjom kazne. Osim toga, navodi u vezi s neisplaćivanjem zarada i „novčanim kaznama“ u formi odbitaka od zarade, uz činjenicu da nisu imali radne i boravišne dozvole, govorile su o mogućoj situaciji posebno teškog položaja podnosilaca predstavke kao iregularnih migranata bez sredstava.

167. Osim toga, čak iako se pretpostavi da su se u vreme zapošljavanja podnosioci predstavke dobrovoljno ponudili da rade i u dobroj nameri verovali da će primiti zaradu, gore pomenuti navodi ukazuju na to da se situacija možda kasnije promenila usled ponašanja poslodavca. S tim u vezi, Sud ponavlja da kada poslodavac zloupotrebi svoja ovlašćenja ili zloupotrebi težak položaj svojih radnika da bi ih iskorišćavao, oni svoj rad nisu ponudili dobrovoljno. Prethodni pristanak žrtve nije dovoljan da isključi karakterizaciju rada kao prinudnog rada (uporediti *Chowdury i drugi*, gore naveden, stavovi 96-97). Sud takođe uzima u obzir navode u vezi s prinudnim prekomerno dugim radnim smenama, neodgovarajućom ishranom i zdravstvenom zaštitom, kao i opštu sliku atmosfere prinude i zastrašivanja u Serbazu. Smatra da svi prethodni navodi, uzeti zajedno, predstavljaju dokazivu tvrdnju da su podnosioci predstavke bili podvrgnuti radu ili uslugama koje su od njih iznuđene pod pretnjom kazne i za koje se nisu dobrovoljno ponudili. Postojala je, stoga, dokaziva tvrdnja o „prinudnom ili obaveznom radu“ u smislu člana 4, stav 2. Konvencije.

168. Što se tiče pitanja da li je reč o trgovini ljudima, Sud ponavlja da, da bi se to pitanje otvorilo, moraju biti prisutni svi sastavni elementi trgovine ljudima (radnja, način, svrha) (videti paragraf 155 gore). Što se tiče „radnje“, činjenica da su podnosioci predstavke bili vrbovani u Bosni i Hercegovini, da su u grupama dovedeni u Azerbejdžan od strane privatne kompanije, i da su kolektivno smešteni u za to određenom smeštaju, koji navodno nisu mogli da napuste bez dozvole poslodavca, može se smatrati „vrbovanjem, prevozom, prebacivanjem, skrivanjem ili primanjem lica“. Što se tiče „sredstva“, informacije u ASTRINOM Izveštaju u vezi s okolnostima vrbovanja, naročito nepostojanje primerenih ugovora o radu (koji su zamenjeni upitnicima

potpisivanim u jednom primerku koji je zadržao poslodavac) i obećanja više zarade u odnosu na stvarno isplaćenu, otkrivaju navodnu situaciju koja može biti izjednačena s vrbovanjem kroz upotrebu prevare ili obmane. Što se tiče „svrhe“, zaključak iz paragrafa 167 gore otkriva i potencijalnu svrhu iskorišćavanja u formi prinudnog rada.

169. Razmotrivši navedeno, Sud nalazi da su, u svojim podnescima pred domaćim sudovima i Sudom, podnosioci predstavke pokazali da postoji „dokaziva tvrdnja“ da su bili podvrgnuti prekograničnoj trgovini ljudima i prinudnom ili obaveznom radu na teritoriji Azerbejdžana od strane, između ostalog, nekih navodnih počinitelja koji su bili imali prebivalište u Azerbejdžanu. Sud će blagovremeno u nastavku dalje oceniti da li su podnosioci predstavke iskoristili odgovarajuće domaće mogućnosti za pravno zadovoljenje i da li se može smatrati da su, između ostalog, relevantni organi za sprovođenje zakona bili „dovoljno obavešteni“ o njihovoj dokazivoj tvrdnji.

170. Iz gore navedenih razloga, član 4, stav 2. jeste primenjiv.

3. Iscrpljivanje domaćih pravnih lekova

171. Država je dalje tvrdila da podnosioci predstavke nisu iscrpli domaće pravne lekove jer nisu podneli krivičnu prijavu u vezi sa svojim navodima u pogledu prinudnog ili obaveznog rada i trgovine ljudima, i jer nisu podneli imovinskopравни zahtev u parničnom postupku protiv pravog optuženog. Država je posebno je tvrdila da su prinudni ili obavezni rad i trgovina ljudima pojave koje se ne mogu suzbiti samo kroz tužbu u parničnom postupku, te je za njihovo suzbijanje potrebna krivična sankcija. Uprkos tome što su ova krivična dela kažnjiva po relevantnim odredbama Krivičnog zakonika, podnosioci predstavke nisu svoje pritužbe izneli pred tužilačkim organima. Što se tiče parnične komponente njihovih pritužbi u vezi s navodnom materijalnom štetom, tužba u parničnom postupku koju su podnosioci predstavke pokrenuli usmerena je protiv pogrešnog tuženog, Serbaza, dok je, kako su domaći sudovi ustanvili, njih zaposlila kompanija Acora. Uprkos ovom zaključku, podnosioci predstavke nisu podneli nikakvu tužbu u parničnom postupku protiv kompanije Acora, bilo u Azerbejdžanu ili na nekom drugom mestu. Konačno, podnosioci predstavke nikada pred nacionalnim vlastima nisu uložili pritužbu u vezi s navodnim propustom tužene Države da se povinuje svojim pozitivnim obavezama po članu 4, stav 2. Konvencije.

172. Podnosioci predstavke tvrdili su da je tužba u parničnom postupku bila „dovoljan pravni mehanizam“ za pravno zadovoljenje njihovih pritužbi.

Takođe su napomenuli da su, posebno prema članu 265.4. ZKP, parnični sudovi bili u obavezi da obaveste tužilačke organe ako, nakon što ispituju tužbu u parničnom postupku, ustanove da u radnjama stranaka u sporu ili drugih lica postoje elementi krivičnog dela. Međutim, domaći sudovi nisu primenili ove mere uprkos ozbiljnosti navoda podnosilaca predstavke. Konačno, podnosioci predstavke tvrdili su da su domaći organi „bili dobro upoznati“ sa sadržinom njihovim navoda, ali nisu sproveli odgovarajuću istragu.

173. Treća strana, Vlada Bosne i Hercegovine, tvrdila je da su, u okolnostima slučaja, podnosioci predstavke i direktno i indirektno isticali svoje pritužbe pred domaćim vlastima, dajući im priliku da isprave sve navodne povrede. Naročito, u svojoj tužbi u parničnom postupku, podnosioci predstavke požalili su se na navodno zadržavanje njihovih pasoša, ograničavanje njihove slobode kretanja od strane poslodavca, neisplaćivanje zarada, fizičko kažnjavanje, loše uslove rada i tako dalje. Čini se da treća strana sugerise da, u kontekstu međunarodnih obaveza tužene Države u pogledu prevencije trgovine ljudima i prinudnog rada, kao i u pogledu odgovarajućih regulatornih mera i imigracionih pravila koja se primenjuju na preduzeća koja se mogu koristiti kao „paravan za krijumčarenje ljudi“, domaći parnični sudovi u ovom predmetu nisu na odgovarajući način istražili gore spomenute navode podnosilaca predstavke.

174. Osim toga, treća strana je navela da je AMC obavestio i Ministarstvo unutrašnjih poslova i Državno tužilaštvo, o pritužbama podnosilaca predstavke u kojima se tvrdilo da su oni podvrgnuti prinudnom radu i trgovini ljudima i tražilo se pokretanje krivične istrage u tom smislu. AMC je zatim osporio neaktivnost organa za sprovođenje zakona pred domaćim sudovima. Konačni, azerbejdžanske vlasti bile su obavestene o pritužbama podnosilaca predstavke i drugih radnika u vezi sa situacijom u Serbazu putem zahteva za pružanje uzajamne pravne pomoći koji je uputilo Tužilaštvo Bosne i Hercegovine u aprilu 2010. Prema trećoj strani, u takvim okolnostima, vlastima je u dovoljnoj meri skrenuta pažnja na ovo pitanje i oni su morali da sprovedu istragu na sopstvenu inicijativu, a ne da prepuste žrtvama podnesu formalnu krivičnu prijavu.

175. Sud ponavlja da je, u načelu, krivična prijava adekvatan pravni lek za pritužbe na postupanje koje je u suprotnosti s članom 4. (videti *L.E. protiv Grčke*, br. 71545/12, stav 56, 21. januar 2016; videti i paragrafe 185-187 dole). U ovom predmetu, Sud smatra da pitanje iscrpljivanja domaćih pravnih lekova kako tvrde stranke, treba spojiti sa meritumom, pošto je tesno

povezano sa materijom pritužbi podnosioca predstavke u vezi s navodnim propustom tužene Države da se povinuje svojim pozitivnim obavezama.

4. Zaključak u vezi s prihvatljivošću

176. Sud smatra da ova pritužba nije očigledno neosnovana, niti je neprihvatljiva po nekom drugom osnovu navedenom u članu 35. Konvencije. Stoga se mora proglasiti prihvatljivom.

B. Meritum

1. Podnesci stranaka

(a) Podnosioci predstavke

177. Podnosioci predstavke ponovili su svoje pritužbe (videti paragrafe 126 i 137 gore). Oni su te pritužbe dalje obrazložili, tvrdeći da domaći sudovi nisu obavestili tužilačke organe o elementima krivičnog dela koje su mogli da primete u njihovoj tužbi u parničnom postupku, te da vlasti generalno nisu ispunile svoje pozitivne obaveze iz člana 4. Konvencije, uključujući obavezu da efektivno kazne i krivično gone svaku radnju koja predstavlja postupanje u suprotnosti s tim članom (videti paragrafe 129 i 179 gore).

(b) Država

178. Podnesci Države bili su suštinski ograničeni na prigovore u vezi s obimom predmeta i prihvatljivošću pritužbi na način sažeto prikazan u prethodnom tekstu.

2. Komentari treće strane

179. Vlada Bosne i Hercegovine, koja je intervenisala prema članu 36, stav 1. Konvencije, navela je da, čak i ako bi se prihvatilo da je zakonodavni okvir koji je bio na snazi u tuženoj Državi bio u skladu sa zahtevima iz člana 4. Konvencije, taj zakonodavni okvir nije bio efektivno primenjen u praksi. Sama činjenica da su radnici radili na izgradnji javnih zgrada za potrebe Države, dok su u zemlji boravili na osnovu turističkih viza, postavlja pitanje efektivnosti zakonodavnog okvira koji uređuje položaj stranih radnika. Osim toga, domaće vlasti nisu preduzele nikakve konkretne korake da istraže relevantne navode, iako su o njima bili obavešteni iz više izvora, uključujući međunarodne organizacije i američki Stejt Department. Uz to, domaći parnični sudovi koji su ispitivali tužbu podnosioca predstavke nisu zaštitili imovinskopravne interese koji proizilaze iz njihovog legitimnog očekivanja da dobiju zarade, i doneli su neobrazložene odluke ignorišući činjenice u vezi

s prinudnim radom i realnost situacije. Treća strana smatrala je da jedan od razloga za takav ishod može biti kvalitet domaćeg zakonodavstva u oblasti turizma, radnika migranata i radnih prava, čije odredbe su široke i neprecizne.

3. Ocena suda

(a) Opšta načela

180. Sud ponavlja da se, na osnovu člana 4. Konvencije, Država može smatrati odgovornom ne samo za direktne radnje, već i za propuštanje da efektivno zaštititi žrtve ropstva, služenja, ili prinudnog i obaveznog rada na temelju svoje pozitivne obaveze (videti *C.N. i V. protiv Francuske*, citirano gore, stav 69, uz ostale pobrojane reference).

181. Predmeti koji se odnose na trgovinu ljudima na osnovu člana 4. obično uključuju pitanje pozitivnih obaveza država prema Konvenciji. Zaista, podnosioci predstavke u tim predmetima obično su žrtve trgovine ljudima ili postupanja povezanog s trgovinom ljudima od strane neke druge privatne stranke, čije delovanje ne može dovesti do direktne odgovornosti Države (videti *J. i drugi protiv Austrije*, br. 58216/12, stavovi 108-09, 17. januar 2017, i *S.M. protiv Hrvatske*, gore naveden, stav 304).

182. Opšti okvir pozitivnih obaveza iz člana 4. uključuje: (1) dužnost uspostavljanja zakonodavnog i upravnog okvira za zabranu i kažnjavanje trgovine ljudima; (2) dužnost, u određenim okolnostima, preduzimanja operativnih mera za zaštitu žrtava ili mogućih žrtava trgovine ljudima; i (3) procesnu obavezu sprovođenja istrage situacija moguće trgovine ljudima. Uopšteno, prva dva aspekta pozitivnih obaveza mogu se označiti kao materijalni, dok treći aspekt označava (pozitivnu) procesnu obavezu država (videti *S.M. protiv Hrvatske*, gore naveden, stav 306).

(i) Materijalni aspekti pozitivnih obaveza

183. Kako bi ispunile svoju pozitivnu obavezu da kazne i efektivno krivično gone praksu o kojoj je reč u članu 4. Konvencije, države članice u obavezi su da uspostave zakonodavni i upravni okvir koji zabranjuje i kažnjava prinudni ili obavezni rad, služenje i ropstvo (videti *Chowdury i drugi*, gore naveden, stav 105). Stoga, da bi se utvrdilo postoji li povreda člana 4, mora se uzeti u obzir relevantan zakonodavni ili regulatorni okvir koji je na snazi (videti *Rantsev*, gore naveden, stav 284; *C.N. i V. protiv Francuske*, gore naveden, stav 105; i *S.M. protiv Hrvatske*, gore naveden, stav 305).

184. Kao i članovi 2. i 3. Konvencije, tako i član 4. može u određenim okolnostima nalogati da država preduzme operativne mere zaštite žrtava ili mogućih žrtava od postupanja koje predstavlja povredu člana 4. Da bi u okolnostima nekog predmeta nastupila pozitivna obaveza u pogledu preduzimanja operativnih mera, mora se dokazati da su državni organi bili svesni ili da je trebalo da budu svesni da je identifikovana osoba bila ili da jeste u stvarnoj i neposrednoj opasnosti od toga da bude podvrgnuta takvom postupanja. Kada se to dogodi, ako vlasti ne preduzmu odgovarajuće mere u okviru svojih ovlašćenja da izvedu osobu iz te rizične situacije, na delu je povreda člana 4. Konvencije. Imajući u vidu teškoće koje sobom nosi obavljanje policijskog rada u savremenim društvima, kao i operativne odluke koje se moraju donositi u smislu prioriteta i resursa, obaveza u pogledu preduzimanja operativnih mera mora se, međutim, tumačiti na način koji vlastima ne nameće neostvariv i nesrazmeran (videti *C.N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 4239/08, stavovi 67-68, 13. novembar 2012).

(ii) *Pozitivna procesna obaveza*

185. Kao i članovi 2. i 3, tako i član 4. sadrži procesnu obavezu da se sprovede istraga tamo gde postoji uverljiva sumnja da su prava pojedinca prema ovom članu povređena (videti *C.N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, gore naveden, stav 69, i *S.M. protiv Hrvatske*, gore naveden, stavovi 324-25). Procesna obaveza na osnovu člana 4. Konvencije, kao element šireg pojma pozitivnih obaveza, suštinski se odnosi na dužnost domaćih vlasti da u praksi primene relevantne krivičnopravne mehanizme uspostavljene za zabranu i kažnjavanje postupanja protivnih toj odredbi. To podrazumeva zahteve sprovođenja efektivne istrage navoda o postupanju koje je u suprotnosti s članom 4. Konvencije. Na procesnoj obavezi prema dopunjujućim načelima članova 2. i 3. zasniva se konkretna sadržina procesne obaveze uz člana 4. Konvencije (videti *S.M. protiv Hrvatske*, gore naveden, stavovi 308-11).

186. Iako se opšti opseg pozitivnih obaveza države može razlikovati između predmeta u kojima je postupanje u suprotnosti s Konvencijom izazvano delovanjem predstavnika države i predmeta u kojima su nasilje počinili privatne osobe, procesne pretpostavke su slične (*ibid.*, stav 312).

187. Te procesne pretpostavke prvenstveno se odnose na obavezu vlasti da pokrenu i sprovedu efektivnu istragu. Kao što je objašnjeno u sudskoj praksi Suda, to znači pokretanje i sprovođenje istrage koja može dovesti do utvrđivanja činjenica i utvrđivanja identiteta i – prema potrebi – kažnjavanja odgovornih osoba (*ibid.*, stav 313, i *Rantsev*, gore naveden, stav 288). Vlasti su dužne da postupaju na sopstvenu inicijativu nakon što im se skrene pažnja

na dato pitanje. Naročito, ne mogu prepustiti inicijativu žrtvi da preuzme odgovornost za pokretanje bilo kakvih istražnih postupaka (videti *S.M. protiv Hrvatske*, gore naveden, stav 314). Da bi istraga bila efikasna, mora biti nezavisna od onih koji su uključeni u predmetne događaje. Uslov ažurnosti i razumne brzine prisutan je kod svih slučajeva, ali gde postoji mogućnost da se osoba udalji iz štetne situacije, istraga se mora sprovesti kao pitanje prioriteta. Žrtva ili član porodice žrtve moraju biti uključeni u postupak u meri koja je neophodna za zaštitu njihovih legitimnih interesa (*Rantsev*, gore naveden, stav 288; *L.E. protiv Grčke*, gore naveden, stav 68; i *C.N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, gore naveden, stav 69).

188. Procesna obaveza zahtev je koji se odnosi na sredstva, a ne na rezultate. Ne postoji apsolutno pravo na krivično gonjenje ili osudu neke određene osobe u slučajevima kada nije došlo do kažnjivih propusta prilikom nastojanja da se utvrdi odgovornost počinilaca krivičnih dela. Stoga, činjenica da je istraga okončana bez konkretnih rezultata ili samo s ograničenim rezultatima ne ukazuje ni na kakve nedostatke kao takve. Štaviše, procesna obaveza ne sme se tumačiti tako da vlastima nameće nemoguć ili nesrazmeran teret. Ipak, vlasti moraju preduzeti sve razumne korake kako bi prikupile dokaze i razjasnile okolnosti predmeta. Naročito, zaključci u istrazi moraju se zasnivati na temeljnoj, objektivnoj i nepristrasnoj analizi svih relevantnih elemenata. Ako se ne prati neki očigledan smer istrage, značajno se umanjuje mogućnost da se u istrazi utvrde okolnosti predmeta i identitet odgovornih. Što se tiče stepena kontrole koji Sud treba da primeni u tom pogledu, važno je naglasiti da, iako je Sud prepoznao da mora biti oprezan kad preuzima ulogu prvostepenog suda koji utvrđuje činjenice kada je to neizbežno zbog okolnosti određenog predmeta, on mora da sprovede „posebno temeljnu proveru“ čak i ako su određeni domaći postupci i istrage već sprovedeni (videti *S.M. protiv Hrvatske*, gore naveden, stavovi 315-17, uz ostale pobrojane reference).

189. Poštovanje procesne obaveze mora se ocenjivati na osnovu nekoliko suštinskih parametara. Ti elementi međusobno su povezani i nijedan od njih, uzet ponaosob, nije sam po sebi cilj. Reč je o kriterijumima koji zajedno omogućavaju ocenjivanje stepena efektivnosti istrage. Mogući nedostaci u relevantnom postupku i procesu odlučivanja moraju predstavljati značajne nedostatke kako bi se otvorilo pitanje na osnovu 4. Drugim rečima, Sud se ne bavi navodima o pogreškama ili izolovanim propustima, već samo značajnim nedostacima u postupku i relevantnom procesu odlučivanja, odnosno nedostacima koji mogu narušiti mogućnost da se istragom utvrde sve okolnosti nekog predmeta ili odgovorna osoba (*ibid.*, stavovi 319-20, uz ostale pobrojane reference).

190. Osim toga, i uopšteno govoreći, Sud smatra da je kod ovakvih stvari obaveza sprovođenja efektivne istrage obavezujuća za organe sprovođenja zakona i pravosudne organe. Kada ovi organi ustanove da je poslodavac pribegao trgovini ljudima i prinudnom radu, dužni su da shodno postupe, svako u okviru svojih ovlašćenja, u skladu s relevantnim krivičnopравnim odredbama (videti *Chowdury i ostali*, gore naveden, stav 116).

191. Sud ponavlja da je trgovina ljudima problem koji često nije ograničen na domaći teren. Kada se nekom osobom trguje iz jedne države u drugu, krivična dela trgovine ljudima mogu se dogoditi u državi porekla, državi tranzita i državi destinacije. Relevantni dokazi i svedoci mogu se nalaziti u svim ovim državama. Iako Palermo protokol ništa ne kaže po pitanju nadležnosti, Konvencija za borbu protiv trgovine ljudima izričito zahteva da svaka država članica ustanovi nadležnost za svako delo trgovine ljudima učinjeno na njenoj teritoriji. Po mišljenju Suda, to je jedini logičan pristup u svetlu opšte obaveze svih država na osnovu člana 4. Konvencije da sprovedu istragu svih navodnih krivičnih dela trgovine ljudima. Osim obaveze da sprovede domaću istragu u vezi s događajima koji su se odigrali na njenoj teritoriji, država članica takođe je dužna da u prekograničnim slučajevima efektivno sarađuje sa relevantnim vlastima druge države koji se bave istragom događaja koji su se odigrali van njene teritorije (videti *Rantsev*, gore naveden, stav 289).

(b) Primena prethodnih načela na ovaj predmet

192. Na početku, razmotrivši relevantne odredbe domaćeg krivičnog prava i relevantne međunarodne sporazume koje je Azerbejdžan ratifikovao (videti paragrafe 71-72 i 96-99 gore), kao i druge relevantne domaće zakonodavne i regulatorne okvire (videti naročito paragrafe 79-95 gore), Sud konstatuje da je u relevantno vreme domaći pravni sistem imao ustanovljene krivičnopравne mehanizme za zaštitu lica od trgovine ljudima i prinudnog rada, kao i izvesan zakonodavni okvir koji uređuje oblast preduzeća koja se potencijalno mogu iskoristiti kao paravan za trgovinu ljudima, te imigracione propise koji su osnovano mogli biti primenjeni na relevantnu situaciju u vezi s podsticanjem, omogućavanjem ili tolerisanjem trgovine ljudima. Međutim, Sud nije morao da dodatno ispituje domaći pravni okvir pošto se podnosioci predstavke nisu konkretno požalili u tom smislu. Kako je prethodno konstatovano, njihova pritužba više je procesne prirode i tiče se nepostojanja odgovarajućeg odgovora domaćih vlasti na njihove navode da su bili podvrgnuti prinudnom ili obaveznom radu i trgovini ljudima (videti paragrafe 132-134 gore). Sud će stoga ograničiti svoju ocenu na ovaj procesni aspekt pozitivnih obaveza države.

(i) Da li je u ovom predmetu postojala pozitivna obaveza da se sprovede istraga

193. Kako je sud prethodno utvrdio, ukupnost činjenica i podnesaka podnosilaca predstavke u vezi s njihovom iregularnom situacijom i uslovima rada i života, uključujući one iznesene u domaćim parničnim postupcima, čini „dokazivu tvrdnju“ o postupanju u suprotnosti s članom 4. Konvencije (videti paragraf 169 gore).

194. Osim toga, Sud smatra, iz razloga navedenih u nastavku, da su, u posebnim okolnostima ovog predmeta, relevantne državne vlasti, posebno one nadležne za primenu krivičnopravnih mehanizama zaštite, bili „dovoljno obavješteni“ o problemu (to jest, „dokazivoj tvrdnji“ podnosilaca predstavke), te da je stoga u ovom predmetu nastupila obaveza sprovođenja istrage, iako sami podnosioci predstavke nisu uložili formalnu krivičnu žalbu.

195. Posebno, vlasti Azerbejdžana znale su za izveštaj ECRI iz 2011, čiji zaključci su kasnije razvijeni u GRETA Izveštaju (videti paragrafe 118-119 gore), prema kome su mnogi poslodavci koji zapošljavaju radnike migrante u Azerbejdžanu, uključujući građevinski sektor, pribegavali nelegalnim praksama zapošljavanja, a kao posledica toga, protivzakonito zaposleni migranti često su se nalazili u ranjivom položaju po pitanju ozbiljnih zloupotreba. Zatim, u kasnijem GRETA Izveštaju navedeno je da su zvaničnici organa za sprovođenje zakona u Azerbejdžanu navodno skloni da potencijalne slučajeve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije vide samo kao sporove između radnika i poslodavca, kao i da se čini se ne pravi razlika između slučajeva trgovine ljudima u cilju radne eksploatacije i sporova u vezi sa zaradama i ostalim aspektima uslova rada. Po mišljenju Suda, iako daleko od toga da je odlučujući, opšti kontekst opisan u ovim izveštajima od značaja je za ocenu činjenica ovog predmeta.

196. Sud nadalje konstatuje da je, prema dokumentima koje je dostavila treća strana, AMC poslao dva dopisa, Ministarstvu unutrašnjih poslova 22. oktobra 2009 i Državnom tužilaštvu neodređenog kasnijeg datuma, u kojima je izneo pritužbe u vezi sa situacijom u Serbazu, tvrdeći da je neophodno sprovesti krivičnopravnu istragu trgovine ljudima. Osim toga, prema izjavi predstavnice AMC koju je kao svedok dala kasnijeg datuma pred Apelacionim sudom u Bakuu, u parničnom postupku koji su pokrenuli podnosioci predstavke, ona je pisala Državnom tužilaštvu u ime 272 radnika Serbaza (videti paragraf 31 gore). Takođe se čini da je AMC osporio neaktivnost organa za sprovođenje zakona pred domaćim sudovima, a njihove žalbe po ovom pitanju stigle su do Vrhovnog suda. Tužena Država nije eksplicitno osporila istinitost podnesaka treće strane u vezi s pomenutim dopisima, pritužbom na rad suda i povezanim postupcima.

197. Nakon toga, u aprilu 2010, pa opet 2011. i 2012, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine obratilo se organima za sprovođenja zakona Azerbejdžana sa zahtevima za pružanje pravne pomoći, u kojima je opisalo iznesene navode u vezi sa situacijom u Serbazu, a koja se odigrala na teritoriji Azerbejdžana (videti paragrafe 43-59 gore).

198. S tim u vezi, Sud konstatuje da, u kontekstu pozitivnih obaveza iz člana 3. Konvencije, koje su slične onima u članu 4. Konvencije, dovoljno detaljne informacije sadržane u međudržavnom zahtevu za pružanje međusobne pravne pomoći u vezi s navodnim teškim krivičnim delima koja su možda počinjena na teritoriji države koja prima zahtev mogu predstavljati „dokazivu tvrdnju“ iznesenu pred vlasti te države, aktivirajući njihovu dužnost da dalje istraže te optužbe (videti *X i drugi protiv Bugarske* [VV], br. 22457/16, stavovi 200-01, 2. februar 2021).

199. Konačno, u njihovoj tužbi u parničnom postupku koja je podnesena u julu 2010, podnosioci predstavke takođe su dali opis relevantnih činjenica i razloga zašto su smatrali da su žrtve prinudnog rada.

200. Razmotrivši prethodno navedeno, Sud nalazi da su domaće vlasti dovoljno i u više navrata na različite načine bile obaveštene o „dokazivoj tvrdnji“ podnosioca predstavke, uključujući AMC-ove dopise organima za sprovođenje zakona, zahteve za pružanje međusobne pravne pomoći koje je organima za sprovođenje zakona uputilo Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, i tužbu u parničnom postupku koju su pokrenuli podnosioci predstavke pred domaćim sudovima, a koji su bili dužni da o tome obaveste organe za sprovođenje zakona u posebnim okolnostima ovog predmeta. Pošto su vlasti bile „dovoljno obaveštene“ o ovim navodima, koji predstavljaju dokazive tvrdnje, bili su dužni da postupe na sopstvenu inicijativu, odnosno da pokrenu i sprovedu efektivnu istragu, iako sami podnosioci predstavke nisu podneli formalnu krivičnu prijavu.

(ii) Da li je bilo ikakve efektivne istrage

201. Sud konstatuje da od Države nisu dobijene nikakve informacije i komentari u vezi s istragom koju su vodili domaći organi za sprovođenje zakona. Čak i nakon što je treća strana dostavila dokumente koji dokazuju da domaćim organima za sprovođenje zakona jesu bile podnesene pritužbe, kao i dokumente u vezi s prepiskom između vlasti Bosne i Hercegovine i Azerbejdžana nakon upućivanja zahteva za pružanje međusobne pravne pomoći, tužena Država, u svojim komentarima na podneske treće strane, nije dostavila nikakvu informaciju o sprovedenoj domaćoj. U tom smislu, Država nije dokazala da je sprovedena efektivna istraga.

202. Radi potpunosti, Sud će ipak razmotriti dokumente koje je predložila treća strana, ostale materijale u spisu predmeta i relevantne međunarodne izveštaje da bi utvrdio da li je bilo efektivne istrage. Međutim, napominje da se činjenične informacije koje su različiti izvori dali u ovom smislu razlikuju i ponekad su protivrečne.

203. Konkretno, u dopisu Odeljenja za suzbijanje trgovine ljudima od 17. decembra 2000, koji je razmatrao prvostepeni sud u parničnom postupku, navodi se da nije bilo moguće istražiti pritužbe u vezi sa Serbazom jer su svi radnici napustili zemlju do 26. novembra 2009. Sadržina tog dopisa ukazuje na to da nikakva istraga nije pokrenuta.

204. Međutim, u svojim izjavama GRETI, azerbejdžanske vlasti dale su informaciju, koja se čini protivrečnom u odnosu na sadržinu gore pomenutog dopisa, da je Odeljenje za suzbijanje trgovine ljudima „obavilo razgovore sa značajnim brojem predmetnih radnika“, ali nije moglo da prepozna nijedan indikator trgovine ljudima i prinudnog rada i da „je slučaj zatvoren“ 27. aprila 2011. u skladu s članom 39.1.1. ZKP (videti paragraf 118 gore). Iz prethodne informacije proizilazi da krivična istraga nije pokrenuta zbog „odsustva kriminalnog događaja“.

205. Detaljnije informacije dostavljene su u dopisu Odeljenja za suzbijanje trgovine ljudima od 18. novembra 2010. koji je prosleđen vlastima Bosne i Hercegovine kao odgovor na njihov prvi zahtev za pružanje pravne pomoći (videti paragrafe 46-54 gore). Čini se da sadržina dopisa protivreči dopisu samog Odeljenja za suzbijanje trgovine ljudima od 17. decembra 2009. U ovom drugom dopisu se kaže da je Odeljenje „ispitalo“ zahteve u vezi s radnicima Serbaza. U dopisu je uglavnom dat vrlo uopšten sažetak Serbazovih aktivnosti i uslova života i rada radnika. Napominje se da je ispitano nekoliko radnika koji su porekli navode o prinudnom radu ili trgovini ljudima, i suštinski se kaže da je celokupan problem bio ograničen na neka kršenja disciplinskih pravila od strane nekoliko radnika, zbog kojih su neki od njih vraćeni kućama.

206. Iz pomenutog dopisa ne proizilazi da je Odeljenje za suzbijanje trgovine ljudima pokrenulo neku istragu ili preliminarnu istragu ili da su preduzeti neki efektivni istražni koraci. Što se tiče radnika koji su ispitivani, oni su u dopisu ostali neimenovani i nije rečeno kada i koliko njih je ispitano. Ne čini se da je ijedna potencijalna žrtva, uključujući podnosioc predstave, bila obavestena o „ispitivanju“ koje je sprovelo Odeljenje za suzbijanje trgovine ljudima. Nema informacija o nekom pokušaju da se identifikuju i ispituju potencijalne ili već identifikovane žrtve, uključujući podnosioc predstave. Sud konstatuje da, pošto je Odeljenje za suzbijanje trgovine

ljudima znalo da je mnogo navodnih žrtava vraćeno nazad u Bosnu i Hercegovinu i da je bilo obavešteno o krivičnom postupku koji je pokrenut u Bosni i Hercegovini, ono je moglo da uputi formalan zahtev za pružanje međusobne pravne pomoći vlastima te zemlje na osnovu Konvencije za pružanje međusobne pravne pomoći, zahtevajući od njih da identifikuju i ispitaju te potencijalne žrtve i dostave kopije njihovih izjava azerbejdžanskim organima za sprovođenje zakona.

207. Osim toga, nije pokazano da su učinjeni bilo kakvi pokušaji da se identifikuju i ispitaju optužene osobe koje su državljani Azerbejdžana ili imaju prebivalište u Azerbejdžanu. Uprkos preciznim zahtevima koje su u tom smislu uputile vlasti Bosne i Hercegovine, čini se da nisu preduzeti nikakvi koraci da se utvrdi identitet osoba pod imenom S. Slično tome, nema informacija o koracima koji su preduzeti u cilju utvrđivanja identiteta najmanje dva državljana Azerbejdžana koji se spominju u ASTRINOM izveštaju (videti paragraf 104 gore).

208. U celini, iz podnesaka stranaka ili iz drugih materijala u spisu predmeta ne proizilazi da je vođena efektivna krivična istraga u vezi s navodima podnosioca predstavke o prinudnom radu i trgovini ljudima.

(iii) Zaključak

209. Razmotrivši činjenicu da nije bilo efektivne istrage, iako su domaće vlasti bili dovoljno obavešteni o ovoj stvari, Sud odbacuje prigovor Države u vezi s iscrpljivanjem domaćih pravnih lekova i zaključuje da tužena Država nije ispunila svoju procesnu obavezu da pokrene i sprovede efektivnu istragu u pogledu pritužbi podnosioca predstavke u vezi s navodnim prinudnim radom i trgovinom ljudima.

210. Prema tome, nastupila je povreda člana 4, stav 2, Konvencije prema njegovom procesnom aspektu.

III. PRIMENA ČLANA 41. KONVENCIJE

211. Član 41 Konvencije glasi kako sledi:

„Kad Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo delimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj strani.“

A. Šteta

212. Svaki podnosilac predstavke potraživao je 10.000 azerbejdžanskih manata (AZN) na ime materijalne štete, navodeći da svakom od njih nije

isplaćen ovaj iznos u zaradama. Svaki podnosilac predstavke takođe je potraživao 10.000 evra (EUR) na ime nematerijalne štete.

213. Država je tvrdila da podnosioci predstavke nisu dostavili nikakav dokaz u prilog svojih potraživanja na ime materijalne štete i smatrala je da ih treba odbaciti. Što se tiče potraživanja na ime nematerijalne štete, Država je smatrala da su oni prekomerni.

214. Po Pravilu 60. Poslovnika suda, svako potraživanje po osnovu pravičnog zadovoljenja mora biti specifikovano i dostavljeno u pisanoj formi, zajedno sa relevantnim dokumentima ili vaučerima koji ga potkrepljuju, a u suprotnom Veće može da potraživanje odbaci u celini ili delimično.

215. Imajući u vidu okolnosti ovog predmeta, Sud smatra da podnosioci predstavke možda nisu bili u posedu dokumenata koji bi potkrepili njihova potraživanja po osnovu materijalne štete. Međutim, od njih se moglo očekivati da daju detaljnija objašnjenja u pogledu iznosa zarade koji je svaki od njih prvobitno ugovorio s poslodavcem, kao i koji deo te ugovorene zarade nije isplaćen u svakoj pojedinačnoj situaciji. Međutim, takve detaljne informacije nisu dostavljene. Uz to, Sud konstatuje da se u načelu zahtevi po osnovu materijalne štete podnose na bazi preciznog obračuna (videti *Shukurov protiv Azerbejdžana*, br. 37614/11, stav 32, 27. oktobar 2016). Pred domaćim sudovima, svaki podnosilac predstavke potraživao je USD 10.000 po osnovu iste materijalne štete (iznos zarada koji svakom od njih navodno nije plaćen), dok su pred Sudom tražili isti nominalni iznos izražen u azerbejdžanskim manatima. Sud konstatuje da ova potraživanja, pošto su izražena u različitim valutama, zapravo predstavljaju različite iznose, što ga vodi zaključku da, osim što nemaju nikakvu relevantnu potporu, potraživanja nisu formulisana na osnovu preciznog obračuna.

216. U takvim okolnostima, Sud nalazi da su potraživanja po osnovu materijalne štete, nepotkrepljena dokazima i moraju se odbaciti.

217. Što se tiče potraživanja po osnovu nematerijalne štete, Sud smatra da su podnosioci predstavke morali pretrpeti nematerijalnu štetu usled utvrđenih povreda. Izvršivši svoju procenu na pravičnoj osnovi, Sud svakom podnosiocu predstavke dosuđuje iznos od EUR 5000 na ime nematerijalne štete, uz naknadu svakog poreza koji bi na taj iznos mogao biti zaračunat.

B. Sudski i ostali troškovi

218. Podnosioci predstavke nisu izneli nikakav zahtev po osnovu sudskih i drugih troškova. Stoga Sud nije pozvan da dosudi naknadu po tom osnovu.

C. Zatezna kamata

219. Sud smatra da je primereno da zatezna kamata bude zasnovana na najnižoj kamatnoj stopi Evropske centralne banke, kojoj treba dodati tri procentna poena.

IZ SVIH NAVEDENIH RAZLOGA SUD JEDNOGLASNO

1. *Proglašava* predstavku prihvatljivom;
2. *Utvrdjuje* da je nastupila povreda člana 4, stav 2. Konvencije u njegovom procesnom aspektu;
3. *Utvrdjuje*
 - (a) Da je tužena Država dužna da plati, u roku od tri meseca od datuma kada ova presuda postane pravosnažna u skladu sa članom 44, stav 2. Konvencije, iznos od 5000 evra (pet hiljada evra) svakom podnosiocu predstavke, uz dodatak svih taksi i poreskih opterećenja koja mogu biti zaračunata na taj iznos, na ime nematerijalne štete, konvertovan u bosanskohercegovačke konvertibilne marke po kursu važećem na dan namirenja obaveze;
 - (b) Da će se do isteka gore pomenutog roka od tri meseca do namirenja obaveze primenjivati zatezna kamata na gore pomenute iznose po stopi koja odgovara najnižoj kamatnoj stopi za zajmove Evropske centralne banke u periodu docnje, uvećana za tri procentna poena;
4. *Odbacuje* ostatak zahteva podnosioca predstavke za pravično zadovoljenje.

Sačinjeno na engleskom jeziku i objavljeno u pismenoj formi 7. oktobra 2021. u skladu sa stavovima 2. i 3. Pravila 77 Poslovnika Suda.

Victor Soloveytchik
Sekretar

Síofra O’Leary
Predsednik

PRILOG

Spisak podnosioca predstavke:

Br.	Ime podnosioca predstavke	Godina rođenja	Mesto prebivališta prema podacima iz punomoćja
1.	Seudin ZOLETIĆ	1973.	Živinice
2.	Amer ALIBAŠIĆ	1987.	Živinice
3.	Sakib ARSLANOVIĆ	1973.	Živinice
4.	Hajrudin BEGIĆ	1963.	Živinice
5.	Goran CATIĆ	1963.	Gradiška
6.	Amir DELIBAJRIĆ	1989.	Živinice
7.	Radoslav DELIĆ	N/A	Gradiška
8.	Tihomir DUVNJAK	1962.	Gradiška
9.	Miodrag GLIŠIĆ	1966.	Gradiška
10.	Jasmin HASANOVIĆ	1988.	Živinice
11.	Ejub HODŽIĆ	1965.	Donji Vakuf
12.	Ramiz HODŽIĆ	1962.	Živinice
13.	Ismail JUKIĆ	1983.	Tuzla
14.	Muammer KAHRIĆ	1990.	Jajce-Šibenica
15.	Miodrag KAURIN	1967.	Gradiška
16.	Predrag KAURIN	1972.	Gradiška
17.	Svetlo LAZIĆ	1962.	Gradiška
18.	Sabahuddin MAKIĆ	1975.	Jajce
19.	Željko MATIĆ	1964.	Gradiška
20.	Becžćir MUJIĆ	1961.	Sapna
21.	Fehret MUSTAFICA	1968.	Donji Vakuf
22.	Elvedin OPARDJA	1988.	Donji Vakuf
23.	Resid OPARDIJA	1962.	Donji Vakuf
24.	Drago PERIĆ	1951.	Gradiška
25.	Suvad POTUROVIĆ	1968.	Donji Vakuf
26.	Milorad PRERAD	1987.	Gradiška
27.	Fadil SALKANOVIĆ	1953.	Živinice
28.	Ibro ŠARIĆ	1955.	Živinice
29.	Benjamin ŠILJAK	1985.	Bugojno
30.	Ismet SILJAK	1958.	Bugojno

PRESUDA ZOLETIĆ I OSTALI PROTIV AZERBEJDŽANA

Br.	Ime podnosioca predstavke	Godina rođenja	Mesto prebivališta prema podacima iz punomoćja
31.	Marco TAMINOŽIJA (ili Marko TAMINDŽIJA)	N/A	Gradiška
32.	Goran VUJATOVIĆ	1966.	Bos. Aleksandrovac
33.	Enis ZAHIROVIĆ	1989.	Živinice